

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

КУНДСЄВА ГАЛИНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 338. 439. 477

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
ЗА ЕКО-СОЦІО-ЕКОНОМІЧНОЮ МОДЕЛЛЮ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті харчових технологій
Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Мостенська Тетяна Леонідівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
професор кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Пугачов Микола Іванович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН,
заступник директора з наукової роботи

доктор економічних наук, професор
Шебаніна Олена В'ячеславівна,
Миколаївський національний
аграрний університет,
декан факультету менеджменту

доктор економічних наук, професор
Яценко Володимир Микитович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри туризму
і готельно-ресторанної справи

Захист відбудеться «10» травня 2019 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «09» квітня 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гоголя

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформація економічної системи України гостро поставила перед державою питання забезпечення продовольчої безпеки. Накопичені в аграрному секторі проблеми, порушення цінових пропорцій між продукцією сільського господарства та іншими секторами економіки, конкурентний тиск з боку постачальників імпортного продовольства, наростаючі несприятливі тенденції в економіці, зниження реальних доходів населення, політична нестабільність, анексія Криму та військові дії на сході країни інспірували глибоку системну кризу. У цих умовах продовольча безпека країни, з огляду на її значущість у забезпеченні життєво необхідних потреб суспільства, є однією з пріоритетних проблем, що потребує вирішення.

Проблеми продовольчої безпеки тісно пов'язані з розвитком суспільства і потребують прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління щодо розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, підтримки виробництва екологічно чистих та безпечних харчових продуктів, створення умов для здійснення наукових досліджень і розробок для збереження та розвитку людського капіталу, надійного забезпечення якісними харчовими продуктами.

Теоретичні та практичні засади теорії розвитку суспільства досліджували Д. Белл, М. Вебер, В. І. Вернадський, А. С. Гальчинський, С. Ю. Глазьев, Е. Дюркгейм, М. З. Згуровський, В. Іноземцев, А. Б. Качинський, Ф. Котлер, Р. Коуз, К. Маркс, А. Маршалл, С. В. Мочерний, В. Парето, Г. Спенсер, А. Тойнбі, Е. Хаген та ін. Проблеми сталого розвитку розглянуто у працях відомих зарубіжних вчених: Г. Дейлі, Д. і Д. Медоуз, Й. Рандерсон, Д. Форрестер, та вітчизняних науковців: В. М. Гейця, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, О. В. Кендюхова, Є. В. Хлобистова та ін.

Вагомий внесок у розроблення теоретико-методичних і практичних засад продовольчої безпеки та шляхів її забезпечення зробили Л. М. Бойко, О. М. Бородіна, О. Г. Білорус, В. І. Власов, О. І. Гойчук, З. М. Ільїна, С. М. Кваша, І. Г. Кириленко, Ю. Я. Лузан, І. І. Лукінов, В. Д. Малигіна, В. Я. Месель-Веселяк, Р. П. Мудрак, Б. Й. Пасхавер, М. І. Пугачов, П. Т. Саблук, О. В. Скидан, І. В. Федулова, О. В. Шебаніна, О. В. Шубравська, В. В. Юрчишин, В. М. Яценко та ін.

Обґрунтуванню науково-методичних основ регулювання агропромислового комплексу країни присвячено праці Б. М. Андрушківа, П. П. Борщевського, В. П. Галушка, Ю. Е. Губені, О. І. Дація, С. І. Дем'яненка, Л. В. Дейнеко, А. Д. Діброви, О. В. Коваленко, Д. Ф. Крисанова, П. М. Купчака, Т. Л. Мостенської, М. К. Пархомця, О. Л. Попової, М. П. Сичевського, Н. С. Скопенко, Г. М. Тарасюк, Н. П. Чорної та ін.

В умовах побудови в Україні соціально орієнтованої економіки, набуває особливої актуальності розуміння значущості того, що здоров'я населення формує основу суспільного добробуту. На рівні окремої людини питання забезпечення продовольчої безпеки є недостатньо дослідженим як у методологічному, так і практичному плані та потребує ґрунтовного наукового

вивчення. Виходячи із того, що забезпечення продовольчої безпеки країни є одним із напрямів зміцнення здоров'я людини та створення умов для накопичення і розвитку людського капіталу, актуальним стає формування продовольчої безпеки, зокрема із урахуванням екологічної, соціальної та економічної (еко-соціо-економічних) складових, що зумовило актуальність обраної теми, визначило її мету, завдання та логіку побудови дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних тем Національного університету харчових технологій: «Теоретичні аспекти сталого розвитку економіки країни» (номер державної реєстрації 0112U002989), де автором здійснено аналіз концепції «сталого розвитку», визначено тенденції та закономірності, що дало змогу запропонувати модель суспільного розвитку на еко-соціо-економічних засадах; «Збалансованість внутрішнього продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни» (номер державної реєстрації 0113U003128), де здобувачем досліджено розвиток ринку м'яса та м'ясопродуктів, стан і перспективи розвитку м'ясної галузі як соціально орієнтованої, що потребує державного втручання у контексті забезпечення продовольчої самодостатності країни; «Управління підприємствами в умовах забезпечення продовольчої безпеки» (номер державної реєстрації 0112U004638), де автором охарактеризовано генезис сутнісного наповнення категорії «продовольча безпека», досліджено інноваційний розвиток країни в контексті запропонованої інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки; «Соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0115U006067), де здобувачем визначено здоров'я як економічну категорію, залежність ВВП України від тривалості життя та мультиплікативний ефект здоров'я.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – формування теоретичних, методологічних і методичних засад забезпечення продовольчої безпеки України за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань:

- систематизувати та розширити наукові підходи до дослідження продовольчої проблеми;
- обґрунтувати екологічні, соціальні та економічні засади суспільного розвитку на засадах безпековості;
- сформулювати інтеграційну модель забезпечення продовольчої безпеки України за результатами аналізу базових моделей забезпечення продовольчої безпеки;
- удосконалити методологічні підходи до формування продовольчої безпеки країни;
- розширити концепцію продовольчої безпеки України, враховуючи вагомість харчування як структурного чинника продовольчої безпеки і здоров'я людини;
- сформулювати біо-соціо-економічну модель здоров'я людини із включенням економічного концепту здоров'я;

- запропонувати поведінкові стратегії для формування відповідального попиту на харчові продукти;
- обґрунтувати систему оцінювання продовольчої безпеки країни на принципах самозабезпечення та самодостатності (автаркії), яка враховує безпеку харчування;
- дослідити стан аграрного сектору України та обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку виробництва харчових продуктів;
- запропонувати методичний підхід до визначення пріоритетності групи виробництв харчових продуктів з урахуванням концепції самодостатності й автономності продовольчого забезпечення населення країни;
- розробити теоретико-методологічний підхід до обґрунтування доцільності розвитку виробництва функціональних харчових продуктів;
- обґрунтувати оптимальну модель споживання продовольства та запропонувати зміну моделі споживання.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення продовольчої безпеки України в контексті еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методологічних і прикладних аспектів формування та забезпечення продовольчої безпеки України за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, базові закони розвитку природи і суспільства, а також праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань продовольчої безпеки та суспільного розвитку.

У процесі виконання дисертації застосовано сукупність методів наукового пізнання, що забезпечило обґрунтування еко-соціо-економічної моделі розвитку суспільства та концепції сучасної автаркії як методологічного підходу до забезпечення продовольчої безпеки країни. Для досягнення поставленої у дисертації мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: абстрактно-логічний (для обґрунтування методології дослідження, теоретичних узагальнень, формулювання висновків); діалектичний, історико-логічний, аналізу та синтезу, індукції та дедукції (під час дослідження генези наукової думки з питань суспільного розвитку та продовольчої безпеки); системно-структурного аналізу, логічного узагальнення, формальної логіки та наукової абстракції (для визначення сутнісної характеристики ключових понять, уточнення змісту категоріального апарату, визначення місця та ролі економічних суб'єктів у забезпеченні продовольчої безпеки); прийоми статистичних групувань, перехресних порівнянь, комплекс економіко-статистичних і математичних методів аналізу, економіко-математичне моделювання – для виявлення закономірностей та динаміки розвитку виробництва сільського господарства і харчової продукції); стратегічного та структурно-функціонального аналізу (у процесі опрацювання стратегічних напрямів аграрного виробництва та харчової промисловості); монографічний (для визначення ефективності агробіотехнологій); індуктивний метод та метод групувань – у процесі збору та

обробки інформації; графічний – для наочного відображення системи показників, структурно-логічних моделей.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчо-нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України; офіційна інформація державних управлінь і організацій; статистичні матеріали та публікації у періодичних виданнях; наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених; результати власного наукового пошуку, дані Державної служби статистики України, FAO, ВООЗ, ОЕСР.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методологічних і методичних положень та практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему – формування та забезпечення продовольчої безпеки країни за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку. Найвагоміші теоретичні, методологічні та практичні результати, які визначають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано методологічний підхід до дослідження продовольчої проблеми, в основу якого покладено: трансформацію форм соціально-економічного розвитку суспільства; формування ринку продовольства як особливої підсистеми, що має характерні риси та закономірності розвитку; інтеграцію економіки і влади, що суттєво впливає на відтворювальний процес суспільного продукту. Зазначений підхід дозволив окреслити продовольчу проблему через систему знань щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання харчових продуктів у взаємозв'язку із рівнем і характером соціально-демографічних, технічно-економічних та організаційно-управлінських відносин економічних суб'єктів, що характеризує суб'єктно-об'єктний зв'язок на кожному етапі відтворювального процесу суспільного продукту;

– сформовано модель забезпечення продовольчої безпеки України, яка базується на інтеграційному поєднанні засад автаркійної, динамічної та інноваційної моделей забезпечення продовольчої безпеки країни, що передбачає синергетичну взаємодію екологічної, соціальної і економічної складових та дозволяє використовувати цю модель як інструмент забезпечення продовольчої безпеки країни за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку, гарантуючи наявність, стабільність і доступність безпекового харчування як відтворювального імперативу життєзабезпечення людини, залежно від її добробуту;

удосконалено:

– методичний підхід щодо формування продовольчої безпеки, який на відміну від наявних, поєднує виробничий і споживчий підходи та зміщує акцент з виробництва, розподілу та обміну продовольства на споживання, що не тільки формує попит, але й впливає на пропозицію продовольства. Визначена вагомість споживання з позиції забезпечення продовольчої безпеки дозволяє визначити структурні зрушення у виробництві харчових продуктів;

– еко-соціо-економічну модель суспільного розвитку, яка базується на поєднанні теорій сталого розвитку, сіндініки та розвитку систем, яка, на відміну від моделі сталого розвитку, має чітко визначену ієрархічність складових та підсистему взаємозв'язків і взаємозалежностей між тріадою основних підсистем. Еко-соціо-економічні зв'язки забезпечують збалансованість взаємодії природи, суспільства, економіки та синхронізацію їх розвитку, пов'язуючи в єдину систему, нівелюючи протиріччя не лише за рахунок стійкості, але й захищеності, що дозволяє розв'язати трилему – екоцентризм, поколінняцентризм і людиноцентризм;

– обґрунтування економічної складової харчування, що дозволило визначити оптимальний склад безпекового продовольчого кошика за умов мінімізації його вартості. Цей підхід, на відміну від відомих, враховує результати аналізу сучасних теорій харчування, виробництва, споживання харчових продуктів населенням та дозволяє розглядати частку витрат на харчування не тільки як індикатор поширення бідності, насамперед, продовольчої, але й як індикатор здоров'я людини, що впливає на тривалість життя;

– систему оцінювання продовольчої безпеки, яка, на відміну від наявних, враховує безпеку харчування як структурний компонент споживання продовольства. Застосування методу головних компонент дозволило встановити вплив харчування на тривалість життя та смертність населення України та обґрунтувати пріоритети соціально-економічної політики держави на принципах самодостатності, соціальної відповідальності всіх економічних суб'єктів;

– визначення пріоритетності груп виробництва харчових продуктів із застосуванням матричної моделі, що, на відміну від відомих, побудована із використанням показників «темپ зростання пропозиції / темп зростання попиту на продовольство» та концепції самодостатності й автономності продовольчого забезпечення населення країни, яку доцільно використовувати для обґрунтування програм державного регулювання розвитку аграрного сектору країни та зовнішньоекономічної діяльності;

– модель суспільного здоров'я, яка, на відміну від наявних, враховує економічний аспект здоров'я як можливість відтворення суспільних благ для забезпечення буття та здоров'язбереження, що обумовлює отримання майбутніх економічних вигід за рахунок зменшення захворюваності та збільшення продуктивного (працездатного) періоду життя людини. Це дозволяє визначити поведінкові стратегії споживачів, що базуються на здоров'я-зберігаючій концепції способу життя, у процесі формування відповідального попиту на продовольчому ринку;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії продовольчої безпеки, в межах якого уточнено зміст терміну «безпека харчування» – як достатня умова продовольчої безпеки, що передбачає стабільний рівень харчування людини, з точки зору науково обґрунтованого співвідношення споживання макронутрієнтів (білків, жирів і вуглеводів), мікронутрієнтів (вітамінів і мінералів) та калорійності харчування;

– теоретичний підхід до дослідження економічної сутності здоров'я людини, що дало змогу визначити здоров'я як ресурс, потенціал та капітал суспільства та розмежувати поняття «зміцнення здоров'я» (пріоритет продовольчої безпеки та економіки здоров'я) і «охорона здоров'я» (пріоритет медицини). Цей підхід, на відміну від наявних, дозволив визначити залежність ВВП України від тривалості життя (обидві статі);

– динамічна та інноваційна складові інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки в частині можливості використання генетично модифікованих рослин технічного призначення з їх глибокою переробкою вітчизняною промисловістю та органічного виробництва продовольства для вирішення проблем зайнятості, збільшення доходів сільського населення та зростання експортної складової аграрного сектору країни, що формують засади нової моделі виробництва (циркулярної економіки);

– обґрунтування доцільності виробництва харчових продуктів функціонального призначення з позиції забезпечення безпеки харчування та переходу до оптимальної моделі споживання за рахунок оптимізації продовольчого кошика для нівелювання продовольчої бідності. Виробництво харчових продуктів за визначеними умовами сприяє вирішенню соціальних, демографічних, економічних і політичних проблем забезпечення продовольчої безпеки країни.

Практичне значення одержаних результатів. Основні наукові положення дисертації доведено до рівня методичних узагальнень і прикладного інструментарію, що дає змогу державним установам та асоціаціям виробників харчових продуктів вирішувати питання формування стратегії розвитку з позиції забезпечення продовольчої безпеки. Прикладне значення розробок підтверджується впровадженням у діяльність Національної асоціації виробників м'яса та м'ясопродуктів України «Укрм'ясо», Спілки молочних підприємств України, об'єднання підприємств хлібопекарної промисловості «Укрхлібпром». Результати дослідження впроваджено у формі практичних рекомендацій Інститутом продовольчих ресурсів НААН, Інститутом громадського здоров'я імені О. М. Марзєєва Національної академії медичних наук України.

Окремі теоретичні положення і практичні висновки дисертації використовуються у навчальному процесі Національного університету харчових технологій під час викладання дисциплін «Поведінка споживача», «Глобальна економіка», «Економікс», «Стратегічний маркетинг», «Світова продовольча політика».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійного наукового пошуку автора. Основні теоретичні й методологічні положення, пропозиції та практичні рекомендації розроблено особисто автором. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті положення та ідеї, що належать особисто здобувачеві.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, наукові ідеї, практичні результати обговорювалися та доповідалися на: Міжрегіональній науково-практичній конференції з міжнародною участю

«Инновационная модель развития экономики» (м. Йошкар-Ола, Російська Федерація, 2011 р.); VII, VIII міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2011 р., 2012 р.); III Міжнародній конференції європейської науки та технологій (м. Вісбаден, Федеративна Республіка Німеччина, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Экономическая теория и хозяйственная практика: глобальные вызовы» (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація, 2012); I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національних економік в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Эволюция международной торговой системы: проблемы и перспективы» (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація, 2012 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції до 45-річчя Гомельського державного технічного університету імені П. О. Сухого «Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем» (м. Гомель, Республіка Білорусь, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Инновационное развитие пищевой, легкой промышленности и индустрии гостеприимства» (м. Алмати, Республіка Казахстан, 2013 р.); III Міжнародному науковому конгресі «Глобалистика – 2013» (м. Москва, Російська Федерація, 2013 р.); XXIV Міжнародному колоквиумі Інституту CEDIMES (м. Київ, 2013 р.); Міжнародному науково-практичному конгресі «Современные инструменты экономики. Модернизация. Новые альтернативы» (м. Женева, Швейцарія, 2013 р.); XXI Кондратьєвських читаннях «Мировая экономика ближайшего будущего: откуда ждать инновационного рывка?» (м. Москва, Російська Федерація, 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Стан і перспективи розвитку соціальної відповідальності економічних суб'єктів в сучасному світі» (м. Харків, 2013 р.); VIII, IX Всеросійських науково-практичних конференціях «Здоровье – основа человеческого потенциала: проблемы и пути их решения» (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація, 2013 р., 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Устойчивое развитие: общество и экономика» (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація, 2014 р.); X (Ювілейній) Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 130-річчю Національного університету харчових технологій «Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2014 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи» (м. Київ, 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК» (м. Київ, 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості» (м. Київ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нові ідеї в харчовій науці – нові продукти в харчовій промисловості» (м. Київ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю заснування Інституту актуальних проблем розвитку економіки та економічної науки (м. Тбілісі, Республіка Грузія, 2014 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 85-річчю кафедри економіки і права та її

першому завідувачу професору М. В. Птусі (м. Київ, 2015 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 85-річчю від дня народження доктора економічних наук, професора І. А. Чепурнова «Проблеми управління і економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2016 р.); Всеукраїнській інтернет-конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні» (м. Ірпінь, 2016 р.); круглому столі з нагоди 100-річчя виходу праці Анрі Файоля «Загальне і промислове управління» (м. Київ, 2016 р.); V, VI Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК» (м. Київ, 2016 р., 2017 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми управління і економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2017 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Якість та безпека харчових продуктів» (м. Київ, 2017 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 71 наукову працю, з яких одноосібна монографія, 5 колективних монографій, 19 статей у наукових фахових виданнях України, 10 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 3 статті у наукових виданнях інших держав, 3 статті в інших наукових виданнях, 30 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації викладено на 543 сторінках. Дисертація містить 60 таблиць та 56 рисунків. Список використаних джерел налічує 636 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, викладено її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади формування та забезпечення продовольчої безпеки**» проведено дослідження сутнісних змін продовольчої проблеми в контексті суспільного розвитку; визначено теоретичні засади еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку; розкрито еволюцію наукових поглядів на основні поняття: «продовольча проблема», «продовольча безпека», «сталий розвиток»; обґрунтовано безпекову концепцію розвитку суспільства; сформовано концептуальні засади інтегрованої моделі забезпечення продовольчої безпеки.

Здійснений аналіз відомих наукових підходів щодо дослідження продовольчої проблеми та використання методологічного апарату теорії політичної економії, економіки добробуту, інституціональної економіки та суб'єктно-об'єктного аналізу дозволив запропонувати методологічний підхід до вивчення продовольчої проблеми. Аргументація застосування підходу полягає у такому: продовольче питання має історичний характер, постійно

розвивається, набуває нових форм і незмінно супроводжує соціально-економічний розвиток суспільства; ринок продовольства формує особливу підсистему, яка має характерні риси та закономірності розвитку. У запропонованому підході утворюючим є взаємозв'язок економіки і влади, що дозволяє виявити багатфакторний характер причин таких явищ, як продовольча криза та продовольча безпека, а відносини щодо продовольчого забезпечення формуються на всіх соціально-економічних рівнях та суттєво впливають на відтворювальні процеси. Крім того, використання запропонованого методологічного підходу до дослідження продовольчої проблеми дає змогу окреслити проблему продовольства як систему знань про виробництво, розподіл, обмін і споживання харчових продуктів у взаємозв'язку із рівнем та характером соціально-демографічних, технічно-економічних і організаційно-управлінських відносин економічних суб'єктів, що дозволяє дослідити сутнісні зміни у продовольчій сфері та трансформацію продовольчої проблеми у продовольчу безпеку (рис. 1).

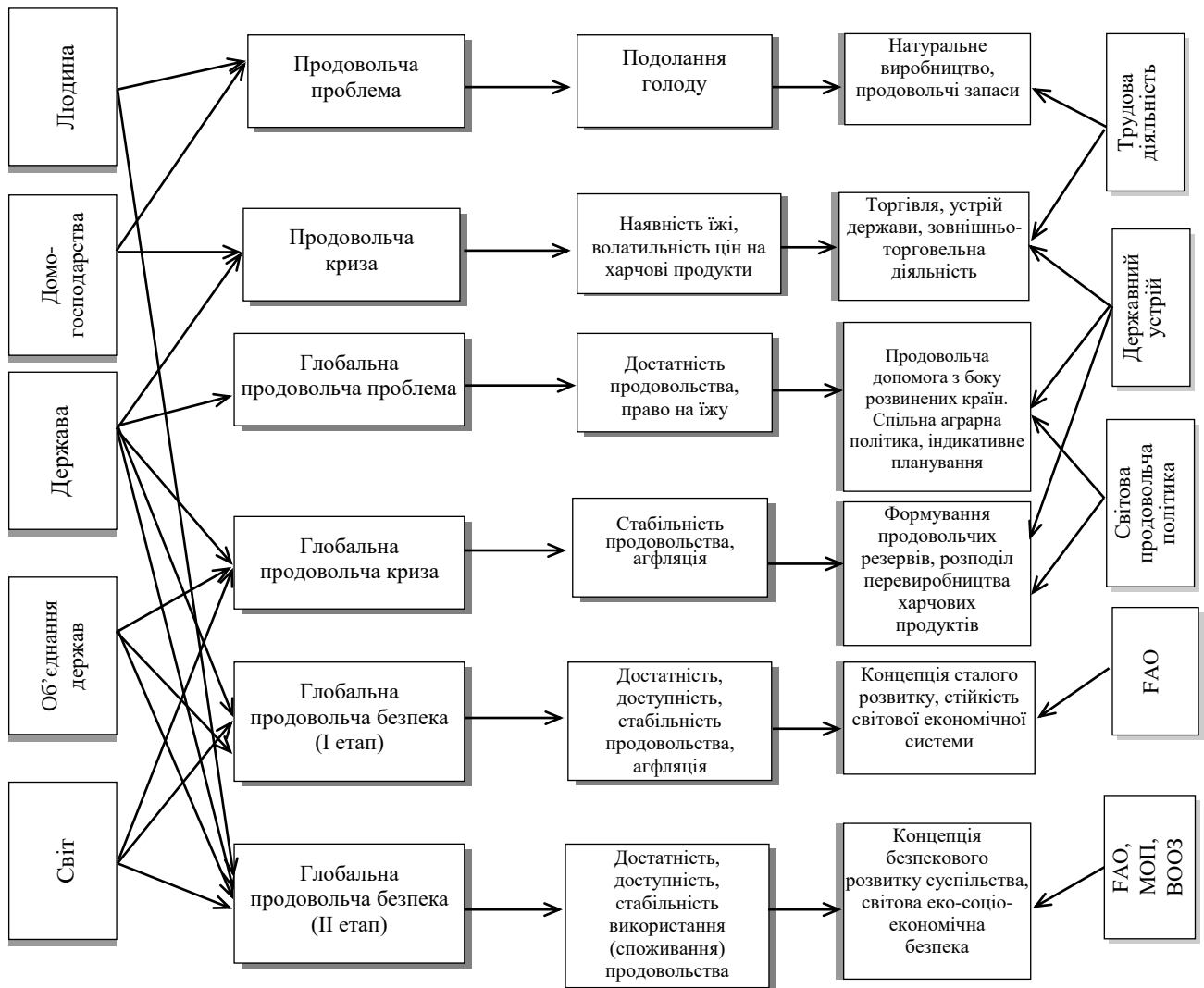

Рис. 1. Еволюція продовольчої проблеми*

Примітка. *Розроблено автором

Запропонований підхід дозволив визначити складові продовольчої безпеки, розкрити роль таких інституцій, як держава та наддержавні установи, у вирішенні питань продовольчого забезпечення, запропонувати інструменти вирішення продовольчої безпеки. Особливістю підходу до дослідження проблеми продовольчої безпеки в дисертації є поєднання етимологічного, системного, структурного, атрибутивного та процесного підходів, що дозволяє акцентувати увагу на питаннях забезпечення безпеки з позиції пріоритетності інтересів людини. Застосування цього підходу до проблем продовольства обумовило дослідження багатофакторних відносин економічних суб'єктів, насамперед, концепції сталого розвитку, що розглядає суспільний розвиток як процес, який забезпечує екологічну, соціальну та економічну цілісність суспільства за умов підпорядкування його економічних інтересів екологічній доцільності та соціальній справедливості. Історичний аналіз становлення теорії сталого розвитку і продовольчої безпеки свідчить про їх часовий та об'єктний зв'язок.

В основу формування та розвитку продовольчої безпеки покладено модель розвитку суспільства, яка побудована на теоретико-методологічних парадигмах розвитку суспільства – антропоцентричної, біосфероцентричної та ноосферної, теорії сіндініки та теорії розвитку систем. Такий підхід дав змогу запропонувати еко-соціо-економічну модель суспільного розвитку, яка базується на безпековості екологічної, соціальної та економічної складових, що мають чітку ієрархію. Три складові запропонованої моделі не ізольовані одна від одної, а виступають підсистемами загальної системи, розмір якої фізично обмежений екологічною складовою, що є системоутворюючою (рис. 2). Саме екологічна складова забезпечує існування соціальної та економічної складових, межі і розвиток яких обмежуються можливостями самовідновлення та самовідтворення біосфери.

У запропонованій моделі підсистема взаємозв'язків і взаємозалежностей між тріадою складових забезпечує стійкість взаємодії економіки, суспільства і природи, синхронізацію їх розвитку, пов'язуючи їх в єдину гармонійну систему. Пріоритетами розвитку суспільства за еко-соціо-економічною моделлю визначено:

- в економічній сфері: підвищення ефективності використання ресурсів, досягнення економічної ефективності, перехід до циркулярної економіки;
- в соціальній сфері: досягнення соціальної справедливості в розподілі суспільних благ, оптимізація особистого споживання на основі принципу розумної достатності, формування відповідальної поведінки особистості, перехід до відповідального етичного споживання;
- в екологічній сфері: збереження оптимального середовища проживання, розширене відтворення відновлюваних ресурсів біосфери, зміцнення здоров'я людини, збереження біорізноманіття.

Виходячи із засад сіндініки та концепції сталого розвитку, головною ознакою сучасної моделі розвитку суспільства стає безпека, а для загальної частини трьох підсистем визначальною стає еко-соціо-економічна безпека, що визначає вагомість життєвої та реально обумовленої необхідності зміни моделі виробництва та споживання.

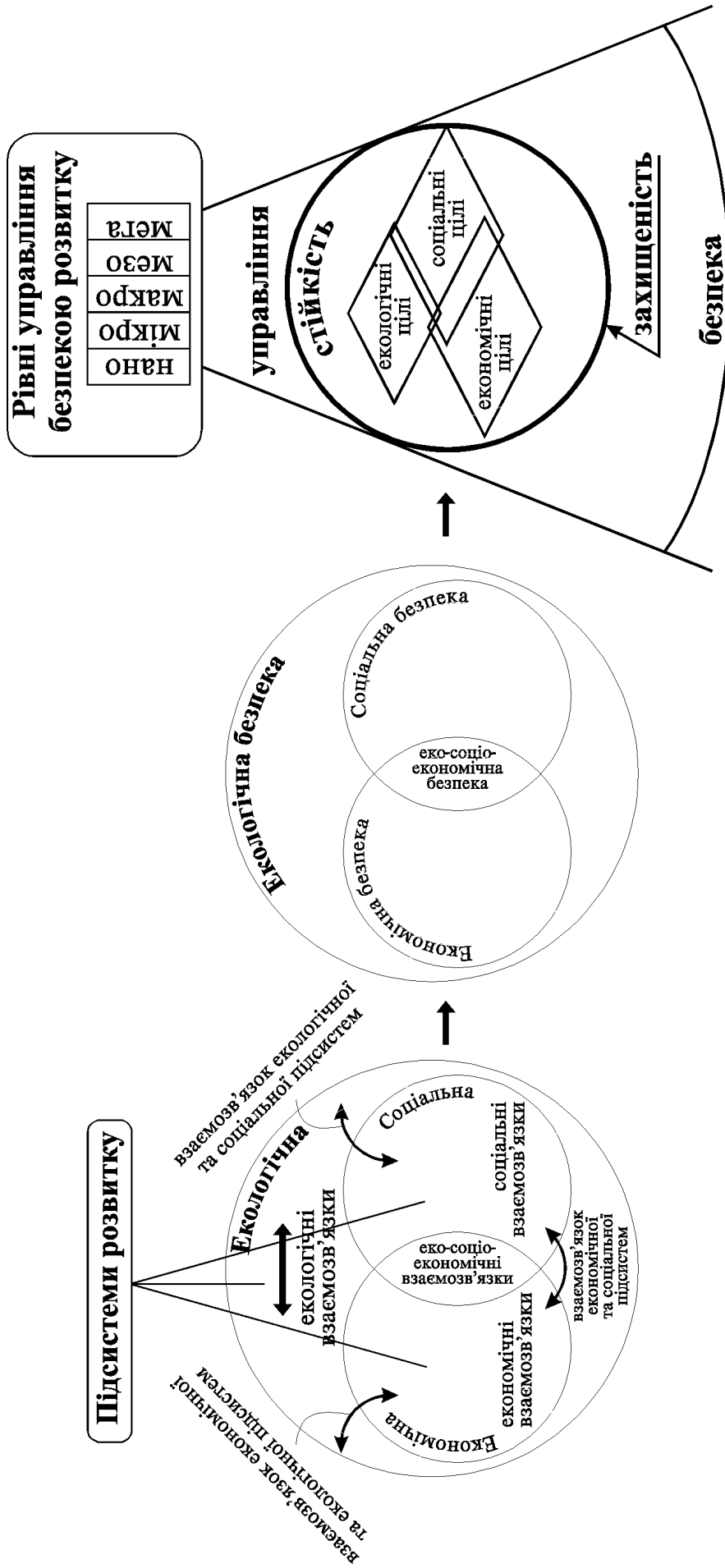

Рис. 2. Еко-соціо-економічна модель суспільного розвитку*
Примітка. *Розроблено автором

Для математичної формалізації еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку використано метод динамічного програмування. Запропоновано динамічну математичну модель, яка включає соціальну, економічну й екологічну складові. Стан досліджуваної системи у кожний момент часу t характеризується трьома групами показників – кількісними характеристиками екологічної, соціальної та економічної складових: $E_c = E_c(t)$ – кількісна характеристика екологічної складової, $E_k = E_k(t)$ – кількісна характеристика економічної складової, $C = C(t)$ – кількісна характеристика соціальної складової. За таких умов стан досліджуваної системи у кожний момент часу характеризується вектором фазових координат: $s(t) = (E_c(t), E_k(t), C(t))$.

Швидкість зміни кожної фазової координати задана у вигляді функції фазових координат і часу. Отже, фазова траєкторія $s(t)$ визначається через систему диференціальних рівнянь:

$$\begin{cases} dE_c/dt = E_c(t) = f_{E_c}(E_c(t), E_k(t), C(t), t), \\ dE_k/dt = E_k(t) = f_{E_k}(E_c(t), E_k(t), C(t), t), \\ dC/dt = C(t) = f_C(E_c(t), E_k(t), C(t), t). \end{cases} \quad (1)$$

Початковий стан системи $s(0)$ визначається значеннями фазових координат – складових моделі розвитку суспільства в момент часу t_0 :

$$s_0 = s(t_0) = (E_c(t_0), E_k(t_0), C(t_0)) = (E_{c0}, E_{k0}, C_0). \quad (2)$$

Кінцевий стан s_N визначається значенням складових моделі розвитку суспільства:

$$s_N = (E_{cN}, E_{kN}, C_N). \quad (3)$$

За початкових умов (2) з часом t буде досягнутий стан, що описується рівнянням:

$$\begin{aligned} \lim_{t \rightarrow \infty} E_c(t, E_{c0}) &= E_c^*(t), \\ \lim_{t \rightarrow \infty} E_k(t, E_{k0}) &= E_k^*(t), \\ \lim_{t \rightarrow \infty} C(t, C_0) &= C^*(t). \end{aligned} \quad (4)$$

де $E_c^*(t)$, $E_k^*(t)$, $C^*(t)$ – функції, що характеризують стан безпеки кожної зі складових моделі.

Система має безпековий атрактор, тому можна робити висновок про те, що для цієї системи існує час досягнення безпекового розвитку. У цьому випадку задачу управління розвитком суспільства можна сформулювати як задачу мінімізації часу досягнення стану безпекового розвитку.

Кількісними характеристиками економічної складової визначено ВВП країни, екологічної складової – тривалість життя (не суперечить цілям сталого розвитку і продовольчої безпеки), соціальної складової – частка витрат на споживання у бюджеті домогосподарства, а у контексті дослідження продовольчої безпеки – частка витрат на харчові продукти та безалкогольні напої.

З метою визначення моделі забезпечення продовольчої безпеки проведено аналіз базових моделей:

– автаркійна модель (самодостатність суспільства у забезпеченні продовольчих потреб, що обумовлено значною перевагою аграрного сектору в економіці країни);

– імперська модель (існування «ножиць» цін на дорогі промислові товари і дешеві продовольчі, що ввозяться на територію метрополії із залежних територій);

– динамічна (впровадження передових агротехнологій («зелена економіка») у сільськогосподарську галузь);

– інноваційна (освоєння та застосування агробіотехнологій у виробництві сільськогосподарської продукції).

Відповідно до запропонованої еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку забезпечення продовольчої безпеки стає можливим за умов застосування принципів автаркії, насамперед, самодостатності виробництва харчових продуктів та забезпечення мінімальних соціальних гарантій для ліквідації продовольчої бідності в країні. Запропоновано інтеграційну модель забезпечення продовольчої безпеки країни, яка орієнтована на забезпеченість громадян продовольством вітчизняного виробництва та формує самодостатність у продовольстві країни й окремої людини (рис. 3).

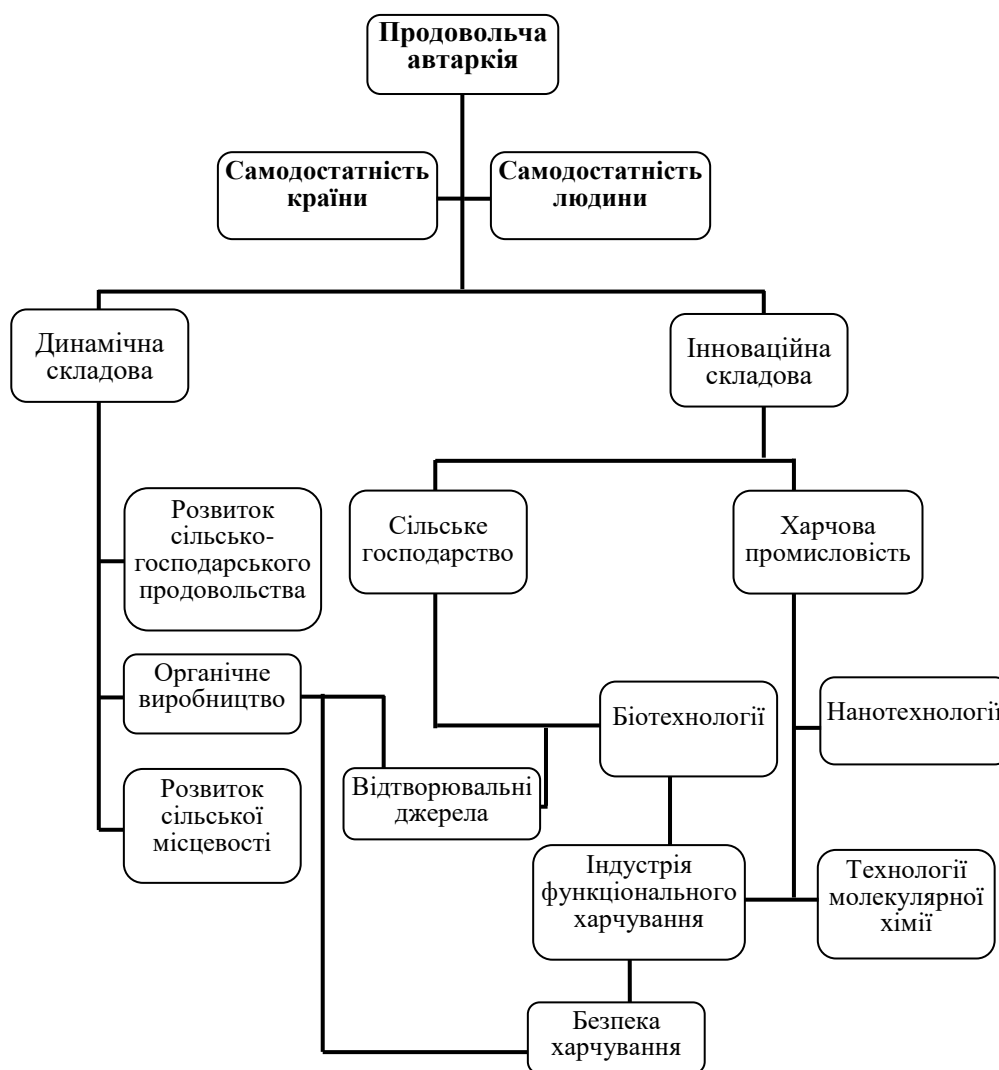

Рис. 3. Інтеграційна модель забезпечення продовольчої безпеки країни за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку*

Примітка. *Розроблено автором

Досягнення цієї мети є можливим завдяки поєднанню засад автаркії з елементами динамічної моделі – впровадженню передових агротехнологій у сільське господарство та інноваційної моделі – застосуванню біотехнологій у сільському господарстві та харчовій промисловості, розвитку нової індустрії харчування, що орієнтована на виробництво харчових продуктів з покращеними функціональними та лікувальними властивостями, нових видів харчових продуктів, вироблених із застосуванням новітніх технологій молекулярної хімії та нанотехнологій. Це забезпечує перехід на нову модель виробництва та споживання харчових продуктів.

У другому розділі **«Еко-соціо-економічні засади безпеки харчування»** сформовано комплексний підхід щодо дослідження продовольчої безпеки; розкрито безпеку харчування як складову продовольчої безпеки; запропоновано концепцію продовольчої безпеки України; проаналізовано стан харчування населення України щодо збалансованості харчового раціону, з'ясовано диференціацію як кількісного, так і якісного раціону харчування за соціально-економічною ознакою; проаналізовано наявні системи оцінювання стану продовольчої безпеки країни.

Наукове пізнання процесу формування продовольчої безпеки країни вимагає певної методології та цілісного аналізу, де, поряд з економічним аналізом, використовуються соціологічні, психологічні, демографічні методи досліджень. Методологія дослідження продовольчої проблеми будується на принципах, методах, підходах та концепціях, що застосовуються провідними країнами з врахуванням цивілізаційних тенденцій. Застосування методу цілепокладання під час здійснення аналізу сутності продовольчої безпеки на рівні світових інститутів (FAO, ВООЗ) і законодавчому рівні України вказує на існування суттєвої відмінності, що визначає головну мету продовольчої безпеки. Кінцева мета забезпечення продовольчої безпеки, що визначена світовими інституціями, – здорове тривале активне життя, проте для України – звичайне життя. Така розбіжність обумовила необхідність розширення кола дослідження.

Проведена систематизація підходів до визначення продовольчої безпеки дозволяє стверджувати, що дотепер ця категорія недостатньо вивчена навіть на рівні дефініції. Розширення мети продовольчої безпеки викликало необхідність проведення дослідження на рівні окремої людини (нанорівні) як базовому рівні забезпечення продовольчої безпеки.

Всупереч поширеному у вітчизняній літературі тлумаченню терміну «безпечне харчування» як споживання якісних, екологічно чистих харчових продуктів експертами ВООЗ визначено безпеку харчування як належний рівень харчування, з точки зору збалансованого споживання білків, калорій, вітамінів і мінералів, для всіх членів домогосподарства у будь-який час. Розширення сутності безпеки харчування такими ознаками як наявність та стабільність, що притаманні концепту безпеки, дозволяє визначити безпеку харчування як наявний та стабільний рівень харчування людини, що відповідає науково обґрунтованому співвідношенню споживання макронутрієнтів (білків, жирів і вуглеводів), мікронутрієнтів (вітамінів і мінералів) та збалансованості за

калорійністю добового харчового раціону за рослинним і тваринним походженням.

Проведений історико-монографічний аналіз термінів «продовольча безпека і харчування» та «продовольча безпека і безпека харчування» вказує на те, що «продовольча безпека і безпека харчування» – це більш комплексне поняття, яке чітко визначає умови досягнення стратегічної мети суспільного розвитку. Відповідно до цього визначення, безпека харчування стає достатньою умовою забезпечення продовольчої безпеки. Врахування вагомості харчування дало змогу розширити визначення продовольчої безпеки: продовольча безпека та безпека харчування існують тоді, коли людина у будь-який час має фізичний, соціальний та економічний доступ до їжі, кількісний та якісний склад якої відповідає науково обґрунтованим фізіологічним нормам споживання харчових продуктів, збалансованими за основними макро- та мікронутрієнтами, та є основою забезпечення тривалого здорового життя.

Використання запропонованого підходу побудовано на врахуванні біологічного аспекту харчування для визначення перспективного напрямку розвитку аграрного сектору країни; економічного аспекту харчування, як фактора економічного зростання країни; соціального аспекту харчування, як основи побудови соціально орієнтованої економіки країни. Для оцінки безпеки харчування в країні здійснено аналіз споживання харчових продуктів за калорійністю, результати якого свідчать про те, що поживність добового раціону на одну особу перевищує рекомендовану норму, насамперед, за рахунок споживання продуктів рослинного походження, проте калорійність продуктів тваринного походження не перевищує 30 % від фактичної добової калорійності раціону за допустимої межі не нижче 55 %. Проведений аналіз стану фактичного харчового статусу українця свідчить про те, що харчування населення України розбалансоване та полідефіцитне за багатьма харчовими інгредієнтами.

Для визначення впливу харчового раціону на якість розвитку людини в роботі використано метод головних компонент. Аналіз головних компонент виконує задачу скорочення розмірності набору змінних із мінімальною втратою вихідної інформації. Оптимальну кількість головних компонент встановлено графічно за допомогою «кам'янистого опаду», за результатами якого можна враховувати два компоненти. Властиві значення окремих компонент наведено у табл. 1.

Застосування методу головних компонент, і, насамперед, можливість поступового приєднання компонент у процесі побудови множинної регресії, дозволило встановити вплив харчування на тривалість життя та смертність населення країни:

– для залежної змінної «тривалість життя» (роки):

$$Y = 68,93 + 0,76x_1 - 0,48x_2;$$

– для залежної змінної «кількість померлих» (тис. осіб):

$$Y = 727,18 - 0,58x_1 + 0,65x_2.$$

Факторні навантаження (кількість компонент – 4)*

Змінна (X)	№ змінної	Компонент 1	Компонент 2	Компонент 3	Компонент 4
М'ясо і м'ясопродукти	1	0,86215	-0,376	-0,2612	-0,1213
Молоко і молокопродукти	2	0,43176	0,63623	-0,2605	0,5464
Яйця	3	0,888	-0,2401	0,34186	0,10325
Хліб і хлібопродукти	4	-0,8275	0,43181	0,21177	0,08021
Картопля	5	-0,6381	-0,4678	0,52239	0,28071
Овочі і баштанні	6	0,63468	-0,6167	0,42941	0,03152
Плодові і ягідні культури, виноград	7	0,76356	-0,3595	-0,2386	0,25207
Риба і рибні продукти	8	0,71704	0,62356	0,10463	-0,2251
Цукор	9	0,42464	0,59742	0,63053	-0,0248
Рослинна олія	10	0,89001	0,322	0,12307	-0,0203

Примітка. *Розроблено автором

Здійснений аналіз споживання харчових продуктів вказує на вагомість диференціації рівня доходів населення за соціальними стратами, як чинника споживчого попиту (табл. 2).

Таблиця 2

Диференціація обсягів споживання основних продовольчих груп за квінтільними групами в Україні (2010–2017 рр.)*

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індикатор диференціації вартості харчування в домогосподарствах між п'ятою та першою квінтільними групами	1,59	1,6	1,62	1,61	1,56	1,48	1,59	1,62
м'яса і м'ясопродуктів	1,92	1,87	1,78	1,83	1,81	1,71	1,68	1,89
молока і молочних продуктів	1,71	1,69	1,6	1,67	1,62	1,61	1,70	1,70
яєць	1,22	1,29	1,22	1,27	1,22	1,24	1,29	1,39
риби і рибпродуктів	1,77	1,69	1,62	1,61	1,75	1,68	1,67	1,65
цукру	1,36	1,35	1,31	1,25	1,38	1,36	1,41	1,66
олії та інших рослинних жирів	1,19	1,25	1,06	1,16	1,2	1,13	1,26	1,21
картоплі	1,06	1,13	0,95	1,06	1,16	1,12	1,17	1,17
овочів та баштанних	1,49	1,54	1,39	1,47	1,55	1,58	1,53	1,65
фруктів, ягід, горіхів, винограду	2,29	2,29	2,2	2,16	1,96	2,09	2,11	1,95
хліба і хлібних продуктів	1,05	1,05	1,03	1,06	1,17	1,14	1,21	1,28

Примітка. *Сформовано автором за даними Державної служби статистики України

Для України притаманна диференціація споживання харчових продуктів не тільки за доходами, а й за місцем проживання. Аналіз структури споживання харчових продуктів домогосподарствами із різною кількістю дітей свідчить, що лише у домогосподарствах з однією дитиною спостерігається достатнє

фактичне споживання харчових продуктів однією особою (крім молока і молокопродуктів), тобто в сучасних умовах неможливим стає просте відтворення населення країни.

Проблеми забезпечення продовольчої безпеки країни розглядаються, здебільшого, як результат певних виробничих і розподільчих процесів. Проте, споживання продовольства домогосподарствами починає відігравати суттєву роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Виходячи з цього, запропоновано комплексний підхід до дослідження продовольчої безпеки, який дозволяє поєднати два підходи: виробничий підхід, в рамках якого країна повинна сама забезпечувати себе продовольством, скорочуючи імпорт і збільшуючи частку власного виробництва за рахунок підвищення ефективності аграрного сектору, та споживчий підхід, який ґрунтується на гарантованому задоволенні потреб у їжі всіх соціальних груп населення, що не протирічить засадам сучасної автаркії.

Дослідження продовольчої безпеки та шляхів її забезпечення трансформуються за рахунок безпеки харчування та визначення головної мети – забезпечення тривалого здорового життя людини. Це вимагає розширення концепції продовольчої безпеки не тільки за рахунок її мети, а й принципів:

- справедливості – рівність всіх громадян у розподілі обмеженого ресурсу (гарантування мінімального науково обґрунтованого набору продовольства для кожної людини);

- відповідальності держави, підприємства та людини, як принципу організації соціальної спрямованості розвитку продовольчої сфери;

- наукової обґрунтованості – будь-яка застосовувана дія у продовольчій сфері повинна бути науково обґрунтована та оцінена з точки зору можливих ризиків для здоров'я людини;

- інформованості – доступність інформації щодо сучасних теорій харчування, збалансованої структури та режиму харчування, що разом формують культуру харчування людини.

Застосування комплексного підходу до забезпечення продовольчої безпеки дозволяє виокремити наступні її ознаки: достатність (виробництво продовольства), доступність (обмін продовольства), стабільність (розподіл продовольства), споживання (використання продовольства або харчування).

У третьому розділі «**Продовольча безпека в контексті пріоритету здоров'я суспільства**» систематизовано економічні теорії, які розглядають здоров'я як економічну категорію; проаналізовано біологічний, соціальний та економічний зміст здоров'я; розроблено біо-соціо-економічну модель здоров'я; досліджено детермінанти здоров'я в контексті продовольчої безпеки; проаналізовано стан суспільного здоров'я України за показниками, що визначаються еволюційною теорією суспільного здоров'я та продовольчою безпекою.

Труднощі оперування поняттям здоров'я полягають у синкретичному поєднанні різнорідних ознак, які охоплюють безліч різних аспектів, що обумовлюють дефініцію здоров'я. У більшості визначень здоров'я

розглядається як біологічна та соціальна категорії, чим пояснюється існування концептуальних моделей здоров'я: медичної, біомедичної, біосоціальної та ціннісно-соціальної. З іншого боку, здоров'я – не тільки умова соціального розвитку, а й забезпечення економічного розвитку. Здоров'я, як економічна категорія, – це прояв економічних відносин, що пов'язані зі збереженням та зміцненням фізичного, психічного і соціального благополуччя людини. В економічному аспекті здоров'я на кожному із етапів відтворювального процесу одночасно виступає і як фактор, і як результат. Систематизація існуючих економічних теорій дозволяє розглядати здоров'я як: економічний ресурс – працездатність людини, яка впливає на продуктивність праці та одержуваний сукупний дохід; благо – сила і дієздатність, що безпосередньо впливають на життя і добробут людини; капітал – можливість людини інвестувати у власне здоров'я (харчування, фізичні вправи, відпочинок), що впливає на термін накопичення і використання інших видів людського капіталу; потенціал здоров'я – накопичений запас здоров'я, який людина спроможна реалізувати у власній діяльності.

Аналіз існуючих підходів до дослідження здоров'я дозволив запропонувати інтеграційний підхід, що поєднує економічний підхід (розширений за рахунок результативного та ресурсного підходів для визначення соціально-економічної вагомості здоров'я) з аксіологічним і холистичним підходами. Базуючись на зазначеному підході, сформовано біо-соціо-економічну модель здоров'я, яка логічно вбудовується в еко-соціо-економічну модель розвитку суспільства (рис. 4), дозволяє реалізувати потенціал, який зберігає і поліпшує здоров'я індивіда.

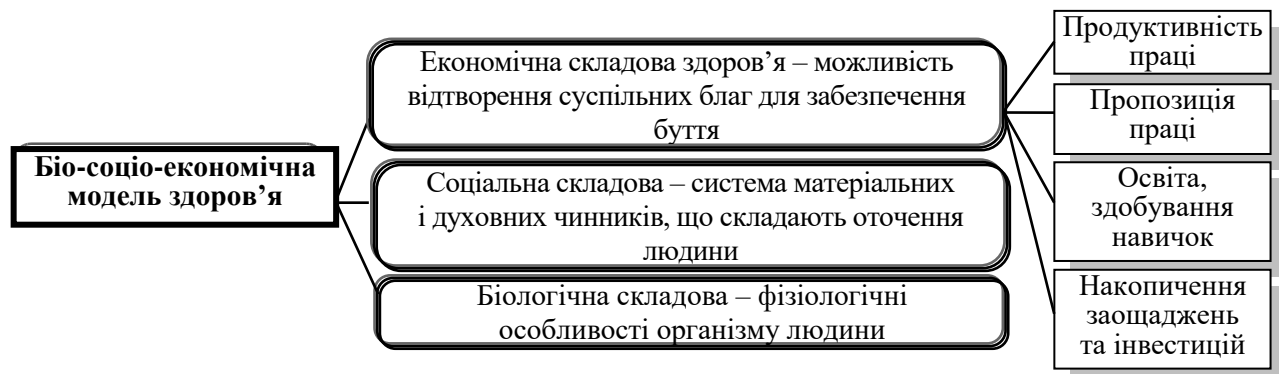

Рис. 4. Сучасна модель здоров'я в контексті розвитку суспільства на еко-соціо-економічних засадах*

Примітка. *Розроблено автором

Відповідно до запропонованої моделі, здоров'я є однією із безпосередніх та обов'язкових умов існування й розвитку економічної системи, забезпечуючи функціональну єдність і цілісність всього суспільного виробництва. Серед ключових соціальних проблем – низька культура здоров'я населення і повільне реформування освіти у напрямі гуманістичного вектора. У цьому плані важливим є реформування освітнього процесу, спрямованого на забезпечення здоров'язберігаючої освіти; визнання освіти основним суспільним механізмом, що сприяє розвитку здорового суспільства. Здоров'язберігаюча поведінка – це

сформований у людини спосіб організації виробничої, побутової та культурної сторін життєдіяльності, що дозволяє реалізувати свій потенціал, який зберігає і поліпшує здоров'я індивіда. Запропоновано розширити теорію Х. Лейбенстайна в частині соціальної обумовленості поведінки особистості культурою здоров'я і культурою харчування.

Проведений аналіз впливу фактора здоров'я на суспільний добробут дав змогу розширити систему взаємозв'язків еко-соціо-економічної моделі розвитку суспільства компонентом здоров'язбереження, що дозволяє визначити його дію в триєдиній системі розвитку суспільства: для екологічної сфери – зростання тривалості життя та активної трудової діяльності; для соціальної сфери – скорочення витрат, що виникають внаслідок захворюваності; для економічної сфери – зростання економічного результату за рахунок підвищення працездатності, загального зростання продуктивності праці, економічного росту.

Дані аналізу систем оцінки здоров'я, свідчать про бінарність дослідження суспільного здоров'я: як системи наукових і практичних заходів, спрямованих на підтримання здоров'я населення, – система охорони здоров'я; як соціально-економічного ресурсу суспільства, що сприяє забезпеченню національної безпеки країни, – економіка здоров'я. Однією із цілей продовольчої безпеки є продовження тривалості життя. З огляду на це, виконано аналіз систем оцінки здоров'я та окремих показників, що визначають стан здоров'я у контексті продовольчої безпеки, насамперед, тривалість життя і рівень смертності, де значну частину становлять хронічні неінфекційні захворювання, на які суттєво впливає якість та достатність харчування.

Використовуючи інструменти економіки здоров'я, досліджено залежність ВВП країни від тривалості життя, кількості померлих, а також залежність зміни ВВП країни від природного приросту/скорочення населення. Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать про існування прямої залежності між ВВП країни та тривалістю життя (обидві статі), оберненої залежності між ВВП країни і кількістю померлих (табл. 3) та відсутність залежності між зміною ВВП країни і природним приростом/скороченням населення (коефіцієнт кореляції – 0,01). Отримані залежності підтверджують висновок, що зміцнення здоров'я нації є додатковим фактором економічного зростання України.

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу залежності ВВП країни від тривалості життя та кількості померлих*

Фактор	Тривалість життя (роки)	Кількість померлих
Рівняння регресії	$Y = 450032,8x - 30298420$	$Y = 9853004 - 12598,2x$
Коефіцієнт множинної кореляції R	0,92	-0,93
Коефіцієнт детермінації R^2	0,84	0,86
Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	$F_{ст} = 104,96;$ $F_{кр} = 4,35$	$F_{ст} = 137,07;$ $F_{кр} = 4,35$

Примітка. *Розроблено автором

Узагальнення моделей соціальних детермінант здоров'я дозволило стверджувати, що найбільш розповсюдженою є чотирифакторна модель: спадковість – 9 %; охорона здоров'я – 10 %; навколишнє середовище – 20 %; спосіб життя – 51 %. До того ж харчування є найбільш вагомою складовою цього фактора, що дозволило чинник «спосіб життя» розширити складовою «безпека харчування». Відсутність збалансованості харчування призводить до додаткових витрат домогосподарств на лікування і, як наслідок, зниження споживчих витрат на харчові продукти. Це своєю чергою зумовлює погіршення харчування як за кількістю, так і за збалансованістю харчування за головними макро- і мікроелементами, що стає причиною погіршення здоров'я людини. Починає працювати мультиплікативний ефект «нездоров'я», обумовлений утворенням «пастки харчування».

У четвертому розділі **«Формування пропозиції на ринку продовольства з позиції забезпечення продовольчої безпеки України»** досліджено сучасний стан вітчизняного сільського господарства в контексті самодостатності виробництва продовольства; проаналізовано виробництво харчових продуктів в Україні з позиції достатності та доступності продовольства; визначено стратегічні пріоритети розвитку сільського господарства країни на основі динамічної складової інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки.

Для формування системи оцінки стану продовольчої безпеки здійснено моніторинг продовольчої безпеки за показниками самодостатності виробництва продовольства, його доступності та споживання. Серед виробничих ресурсів, які мають особливе значення для вирішення продовольчої проблеми, визначальним є земля – 76 % території країни не має обмежень для вирощування сільськогосподарських культур. Виходячи із особливо важливої ролі забезпеченості держави земельними ресурсами та їх ефективного використання, проаналізовано показники використання сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарська розораність земель в Україні перевищує еколого-економічно обґрунтовані норми, крім того, відбуваються значні зрушення у структурі посівних площ: спостерігається зменшення посівів кормових культур майже у 5 разів та збільшення площ посівів технічних культур у 2 рази. Виробництво продукції рослинництва має сталу тенденцію до зростання, а значне збільшення обсягів виробництва овочевих культур зумовило досягнення їх фактичного споживання на рівні фізіологічної норми. Виробництво продукції тваринництва за основними видами не досягає рівня 1990 р., спостерігається тенденція його скорочення, окрім м'яса птиці. У 2017 р. темпи росту виробництва м'яса птиці всіх видів становили 125 % до показника 2010 р. і 257 % до відповідного показника 1990 р.

Найбільшу питому вагу в експорті у 2010–2017 рр. займала агропродовольча продукція, з якої рослинного походження – майже половину. У результаті переходу на промисловий рівень птахівництва істотно зріс експорт м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці та яєць. Водночас, м'ясо птиці є єдиним видом м'ясних продуктів, доступним для більшості населення країни

(фактичне споживання м'яса та м'ясопродуктів у країні не відповідає фізіологічній нормі та є нижчим мінімальної норми споживання).

Проаналізовано динаміку виробництва і споживання окремих продуктових груп, що дозволило визначити чотири підходи до визначення їх динаміки (стовпчики матриці на рис. 5). Рекомендації щодо обрання стратегії збільшення або зменшення обсягів виробництва певної групи продовольства повинні бути скореговані на індикатор продовольчої безпеки – достатність споживання окремого продукту. Визначено три сектори достатності споживання: перший – виробництво харчових продуктів, ринок яких задовольняє фізіологічну норму споживання; другий – виробництво харчових продуктів, ринок яких задовольняє раціональну норму, але менше за фізіологічну норму споживання; третій – виробництво харчових продуктів, ринок яких не задовольняє раціональну норму споживання (рядки матриці на рис. 5). Такий підхід дозволяє визначити напрями першочергової державної підтримки для забезпечення продовольчої безпеки країни. Виходячи з головної ознаки продовольчої безпеки – забезпечення фізіологічної норми споживання харчових продуктів, на ринках галузей першого сектору (квадранти 1–4) основною є дія ринкового механізму, а тому державне регулювання мінімальне.

Динаміка попиту та пропозиції на ринку продовольства	Одночасно зростає і виробництво, і споживання	Зростає виробництво, а обсяг споживання знижується	Зменшується обсяг виробництва і обсяг споживання	Зменшується обсяг виробництва, а обсяг споживання зростає
Достатність харчування				
Перший сектор: споживання задовольняє фізіологічну норму	Квадрант 1 картопля	Квадрант 2 олія рослинна	Квадрант 3 хліб і хлібопродукти	Квадрант 4
Другий сектор: споживання задовольняє мінімальну норму	Квадрант 5 яйця	Квадрант 6 цукор	Квадрант 7 овочі та баштанні	Квадрант 8
Третій сектор: споживання не задовольняє мінімальну норму	Квадрант 9 плоди, горіхи виноград	Квадрант 10 молоко і молокопродукти	Квадрант 11 м'ясо та м'ясопродукти	Квадрант 12 риба і рибопродукти

Рис. 5. Матриця позиціонування видів виробництва харчових продуктів за критерієм задоволення фізіологічної норми споживання*

Примітка. *Розроблено автором

Розширення виробництва за рахунок експорту та циркулярної економіки (орієнтація вітчизняного рослинництва на створення потужної кормової бази для тваринництва та/або біоенергетики). Для галузей другого сектору необхідне державне регулювання. Так, для квадранта 5 – обмеження експортно-імпортних поставок; для квадранта 6 – цінове регулювання; для квадранта 7 – сприяння розвитку фермерства, програма соціального харчування; для квадранта 8 – дотації товаровиробнику. Для галузей третього сектору необхідне державне регулювання для подолання загрозливої нестачі продовольства шляхом: раціоналізації виробництва і споживання (для квадранта 9); адресної допомоги споживачу (для квадранта 10); дотацій виробнику (для квадрантів 11 і 12).

З боку пропозиції продовольства обґрунтовано можливість застосування динамічної складової інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки – використання концепції «зеленої» економіки та органічного виробництва. За 2002–2017 рр. ємність вітчизняного ринку органічного продовольства зростає у 49 разів. Розвиток вітчизняного органічного виробництва сприяє вирішенню екологічних і соціальних питань, підвищуючи зайнятість у сільській місцевості. Проте, для вітчизняного споживача, за його низької купівельної спроможності, головною перешкодою у споживанні органічної продукції є ціна, тому найближчим часом розвиток органічного виробництва може бути спрямований на розширення експортних можливостей виробників. Можливість застосування інноваційної складової інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки розглянуто з позиції практичного використання ГМО у вирішенні глобальної продовольчої проблеми.

У п'ятому розділі «**Забезпечення продовольчої безпеки та безпеки харчування в Україні**» проведено моніторинг стану продовольчої безпеки України за запропонованою системою оцінки забезпечення продовольчої безпеки; визначено стратегічні пріоритети розвитку країни на основі інноваційної складової інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки; встановлено існування зв'язку між тривалістю життя людини та структурою споживчих витрат, між структурою споживання і витратами на інноваційну діяльність; обґрунтовано необхідність розвитку виробництва функціональних харчових продуктів з позиції економічної доступності безпекового харчування; розраховано безпековий продуктовий кошик з позиції мінімізації його вартості, аргументовано перехід до оптимальної безпекової моделі споживання (харчування).

Відповідно до визначеної моделі забезпечення продовольчої безпеки сформовано систему показників, що характеризують самодостатність, доступність, стабільність і споживання продовольства (харчування) та перелік індикаторів до кожного показника (рис. 6).

Розраховані за вказаними показниками інтегральні індикатори наведено на рис. 7. Відповідно до отриманих результатів, припущення щодо застосування засад автаркійної моделі є цілком обґрунтованим – інтегральний показник, що характеризує самодостатність виробництва продовольства, перевищує одиницю. Отримані результати оцінки забезпечення продовольчої безпеки України свідчать про те, що безпосередня загроза продовольчій безпеці України – це споживання продовольства, тому головною складовою забезпечення продовольчої безпеки стає безпека харчування.

У контексті досягнення головної мети продовольчої безпеки встановлено існування залежності між тривалістю життя (t) і часткою витрат домогосподарств на харчові продукти та безалкогольні напої (w) – коефіцієнт кореляції становить $-0,58$. Результатом здійсненого регресійного аналізу є рівняння: $t=80,452e^{-0,003w}$. Кількісне значення коефіцієнта кореляції кореспондує з результатами аналізу впливу харчування на здоров'я людини (40–60 %). Існування оберненого зв'язку не суперечить існуючій дійсності, а саме: в економічно розвинених країнах частка витрат на харчування у бюджеті домогосподарства складає не більше 15 %, а тривалість життя – понад 80 років.

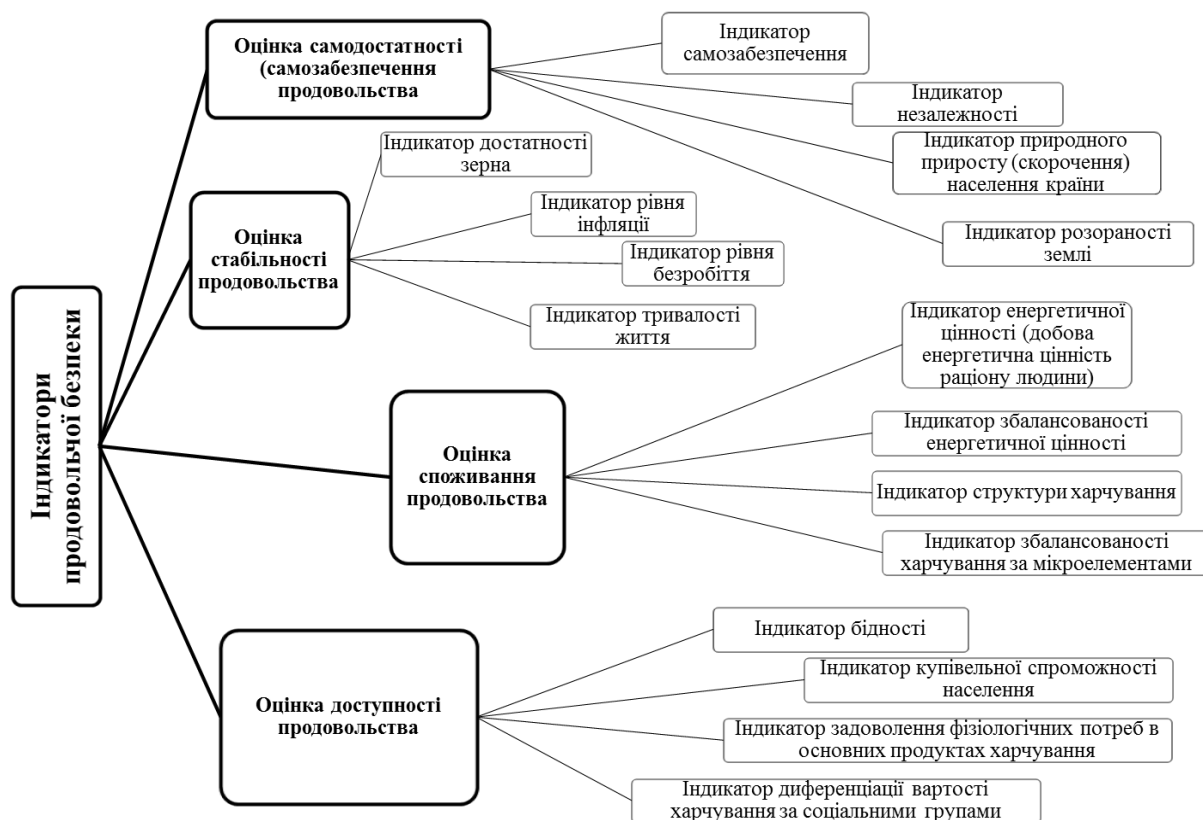

Рис. 6. Система оцінки стану продовольчої безпеки*

Примітка. *Розроблено автором

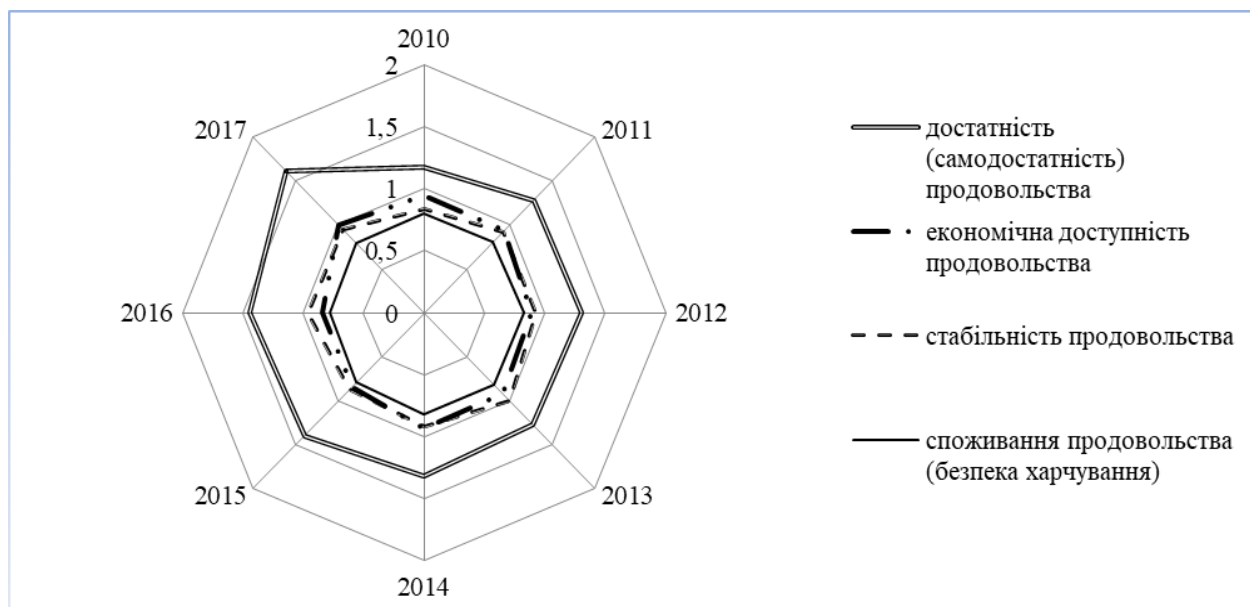

Рис. 7. Динаміка забезпечення продовольчої безпеки України, 2010–2017 рр.*

Примітка. *Побудовано автором

Перехід до збалансованого, безпекового харчування вимагає інтегрованого підходу до організації системи «виробництво – споживання», який враховує вплив інноваційного розвитку країни на економічну ефективність споживання продовольства, що підтверджує існування залежності

між показниками ВВП країни й інноваційними витратами економіки країни (коефіцієнт кореляції 0,78) та залежності між витратами на інноваційну діяльність економіки та структурою споживчих витрат домогосподарств (коефіцієнт кореляції становить $-0,84$. (рис. 8).

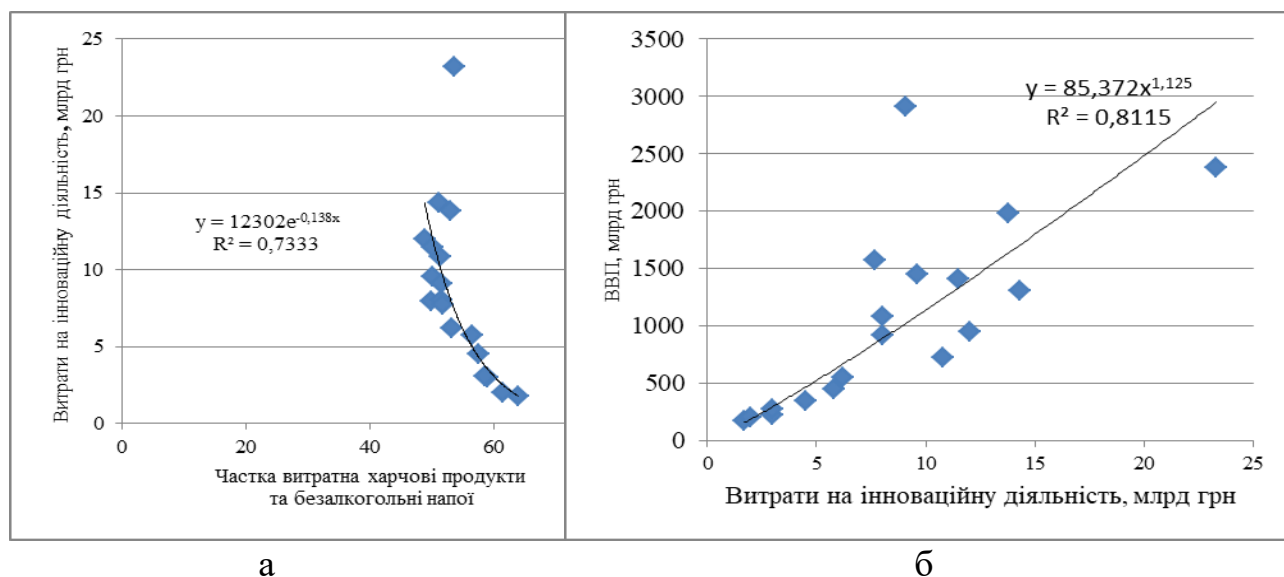

Рис. 8. Моделі залежності витрат на інноваційну діяльність від частки витрат на харчові продукти та безалкогольні напої (а) і залежності ВВП країни від витрат на інноваційну діяльність (б)*

Примітка. *Розроблено автором

Обґрунтовано склад безпекового продуктового кошика за умов мінімізації вартості. Математична модель оптимального забезпечення населення основними видами харчових продуктів включає такі складові: найменування основних груп продовольства; калорійність і вміст поживних речовин у харчових продуктах; норма калорійності та поживні речовини, необхідні для дорослої людини; мінімальна середня ціна продуктової групи; встановлення верхньої (нижньої) межі споживання харчових продуктів, що обумовлює збалансований обсяг споживання основних продовольчих груп за рік.

Цільовою функцією є мінімізація вартості безпекового збалансованого продуктового кошика за оптимального збалансованого харчового раціону, який будується на припущенні, що всі необхідні поживні речовини надходять до організму людини з їжею в обсягах, не менших за законодавчо встановлені норми споживання. Розрахункове значення цільової функції у 2017 р. досягло 24223,88 грн на місяць на одну особу (2018,66 грн на одну особу на рік). За даними Державної служби статистики України, одне домогосподарство у 2017 р. витратило на харчові продукти 3231,27 грн, середній склад домогосподарства становив 2,11 осіб, тобто витрати на харчові продукти на одну особу становили 1531,41 грн (законодавчо визначено вартість продуктового кошика для особи, яка працює, – 1192,54 грн). Враховуючи існуючу диференціацію у доходах, тільки домогосподарства п'ятої квінтильної групи мали змогу забезпечити харчування на безпековому рівні.

У дисертації здійснено аналіз зміни витрат домогосподарств на споживання харчових продуктів залежно від зміни ВВП країни на одну особу й отримано рівняння лінійної регресії: $Y=11607e^{0,0011x}$ (коефіцієнт кореляції – 0,98), де Y – ВВП на одну особу, тис. грн; x – витрати домогосподарств на продовольство. Відповідно до отриманої моделі, для забезпечення оптимального споживання харчових продуктів ВВП на одну особу повинен бути на рівні 107075,9 грн (фактичний – 70224 грн), ВВП країни – 4518,6 млрд грн, а фактичний – 2982,9 млрд грн. Тобто для забезпечення оптимального харчування ВВП на одну особу повинен бути більше фактичного на 52,5 %.

Розрахунки вартості збалансованого оптимального продовольчого кошика, за умов споживання органічних харчових продуктів, свідчать про збільшення його вартості майже втричі. Крім того, проведений аналіз наукової літератури свідчить, що поживна цінність традиційних та органічних продуктів практично однакова, що ставить під сумнів вчасність застосування такої моделі харчування в Україні. Нині на часі розширення обізнаності населення у сучасних теоріях харчування, і тому необхідне використання освітнього ланцюга: виховання – освіта – просвіта, що сприятиме становленню моделі відповідального споживання.

Дослідження сучасних теорій оптимального і функціонального харчування дозволило визначити тісний їх зв'язок із розвитком аграрних технологій та технологій харчової промисловості – створення нових харчових продуктів для забезпечення населення країни харчовими продуктами функціонального призначення, що позитивно впливає на здоров'я та тривалість життя людини. У контексті визначення соціально-економічного ефекту від споживання цих продуктів виконано оптимізацію харчового раціону з позиції безпеки харчування та мінімізації вартості продовольчого кошика (рис. 9).

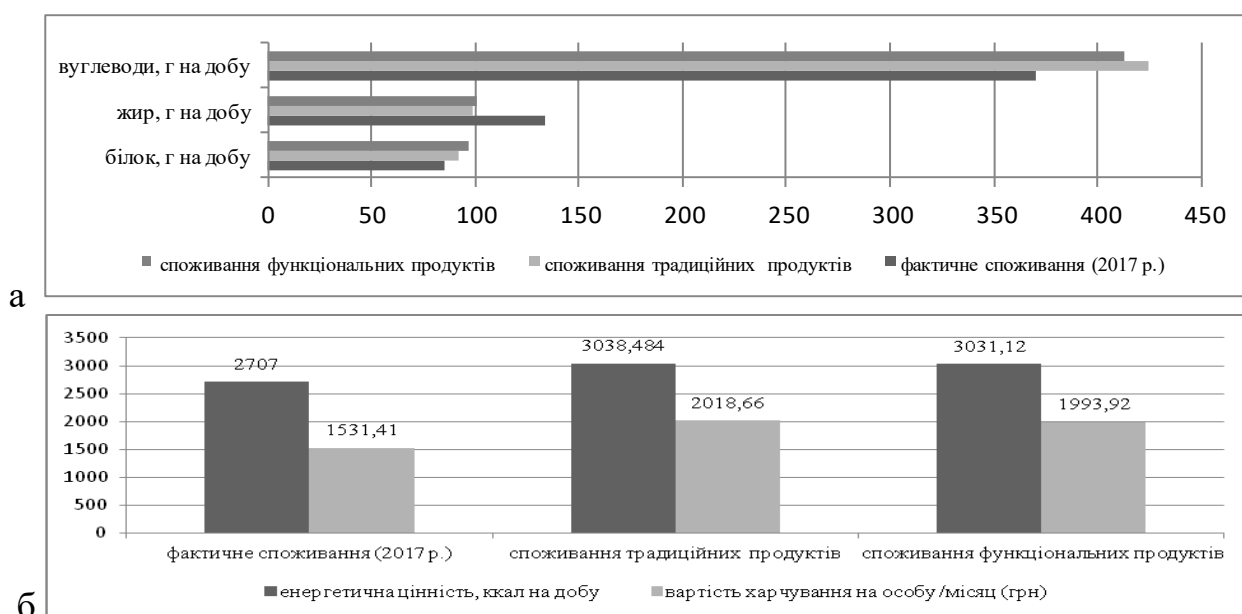

Рис. 9. Структура, енергетична цінність та вартість споживання харчових продуктів*

Примітка. *Розроблено автором

За отриманими результатами здійснено прогноз щодо можливості забезпечення безпекового харчування населення країни за рахунок вітчизняного виробництва. Одержані дані вказують на те, що потреба не може бути задоволена за продовольчими групами: м'ясо і м'ясопродукти – на 22,8 % за традиційним безпековим типом харчуванням, та на 16 % за функціональним безпековим типом харчування; молоко і молокопродукти – відповідно на 21,7 та 26,3 %; плоди, ягоди та виноград – на 28,6 та 5,6 %.

Недостатність забезпечення населення країни рибою та рибопродуктами власного виробництва зумовлена обмеженням доступу до морських акваторій, а тому питання забезпечення населення цими продуктами повинно вирішуватися за рахунок імпорту. Для вирішення питань зростання виробництва м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів необхідно на державному рівні запровадження циркулярної економіки. Питання забезпечення населення країни плодами, ягодами та виноградом повинно вирішуватися як виробниками, так і споживачами, оскільки зазначені продукти ще не є стійкою звичкою національної культури харчування і водночас пропозиція цих продуктів на продовольчому ринку обмежена.

Вплив безпеки харчування на макроекономічні показники за умов переходу від традиційної моделі споживання на нову наведено у табл. 4.

Таблиця 4

**Вплив зміни моделі споживання (харчування)
на соціально-економічні показники України (2017 рік)***

Показник	Фактичне споживання	Модель безпекового споживання	
		традиційне	функціональне
Вартість харчування (в цінах 2017 р.), грн	1531,41	2018,66	1992,92
Абсолютні зміни вартості харчування, грн		487,25	461,51
Відносні зміни вартості харчування, %		131,8	130,1
ВВП на одну особу, тис. грн	70224	107075,9	104084,8
Абсолютні зміни ВВП на одну особу, тис. грн		36851,8	33860,8
Відносні зміни ВВП на одну особу за умов збалансованого харчування, %		152,48	148,21
ВВП країни, млрд грн	2982,9	4518,6	4392,4
Абсолютні зміни ВВП країни, млрд грн		1535,7	1409,5
Відносні зміни ВВП за умов збалансованого харчування, % (відносно фактичного)		151,48	147,2
Витрати на інновації, млрд грн	9,1	34,06	33,11
Абсолютні зміни витрат на інновації, млрд грн		24,96	24,01
Відносні зміни витрат на інновації за умов збалансованого харчування, %		374,28	363,84

Примітка. *Розроблено автором

Розвиток виробництва функціональних продуктів матиме позитивний вплив на економічне зростання країни, розвиток харчової та переробної промисловості, сприятиме поліпшенню якості харчування людини, її здоров'я і тривалості життя. Очікуваним результатом державної політики в галузі здорового харчування повинно стати збільшення тривалості життя до 75 років (чоловіків до 73 років).

Одержано систему рівнянь, яка визначає залежність основних підсистем розвитку країни та може слугувати для прогнозу досягнення певних показників:

1) залежність ВВП країни (млрд грн) від тривалості життя (роки):
 $Y = 450,03t - 30298$, де Y – значення ВВП країни; t – тривалість життя (обидві статі);

2) залежність ВВП країни від інноваційних витрат (млрд грн):
 $Y = 85,372 * In^{1,125}$, де Y – значення ВВП країни; In – витрати на інноваційну діяльність;

3) залежність між витратами на інноваційну діяльність і часткою витрат на харчові продукти та безалкогольні напої у бюджеті домогосподарств:
 $In = 12302 * w^{-0,138}$, де In – витрати на інноваційну діяльність; w – частка витрат на харчові продукти та безалкогольні напої;

4) залежність між тривалістю життя (обидві статі) і часткою витрат на харчові продукти та безалкогольні напої у бюджеті домогосподарств:
 $t = 80,452e^{-0,003w}$, де t – тривалість життя людини в Україні; w – частка витрат на харчові продукти та безалкогольні напої.

Запропонована система залежностей може бути використана для здійснення прогнозів щодо визначення соціально-економічних умов досягнення тривалості життя людини (обидві статі) за песимістичним (72 роки), реальним (73 роки) і оптимістичним (75 років) сценаріями і, відповідно, обґрунтування змін у соціальній політиці держави.

Застосування запропонованої інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки України за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку зумовлює досягнення синергетичного ефекту (рис. 9).

Модель забезпечення продовольчої безпеки України	Інтеграційна модель	Еко-соціо-економічна модель суспільного розвитку			Синергетичний ефект
		Екологічна складова	Соціальна складова	Економічна складова	
	Динамічна складова	відновлення якості ріллі, зменшення забруднення водою та атмосферного повітря	зростання рівня самозайнятості; розвиток сільських територій	зростання експортної складової ВВП країн, покращення інвестиційного клімату	Економічний розвиток країни; оптимальна модель споживання; циркулярна економіка, перехід на новий технологічний уклад; зміцнення суспільного здоров'я
	Інноваційна складова	покращення навколишнього середовища шляхом збереження неораних земель і біорізноманіття	створення нових робочих місць; підвищення освітнього та культурного рівня людини (культура здоров'я, харчування)	зростання доходів сільськогосподарських підприємств шляхом вирощування та переробки технічних генетично-модифікованих культур; економічне зростання країни	
	Автार्кійна складова	створення інклюзивних міст і селищ; зниження навантаження на навколишнє середовище	зміцнення здоров'я людини; покращення добробуту нації	новітня індустрія харчування; зменшення частки витрат на харчування у бюджеті домогосподарства	
покращення якості життя					

Рис. 9. Синергія інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки і еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку*

Примітка. *Розроблено автором

Інтеграційна модель забезпечення продовольчої безпеки України дозволяє створити реальні передумови економічного зростання країни завдяки оптимальній моделі споживання, циркулярній економіці, інноваційному розвитку, що своєю чергою, сприятиме дії мультиплікативного ефекту здоров'я та зміцненню суспільного здоров'я. Крім того, ця модель сприяє досягненню Цілей сталого розвитку ООН (цілі 2 і 12) та вирішенню питань Програми Десятиліття дій з проблем харчування, запропонованої Генеральною Асамблеєю ООН на 2016–2025 рр.

ВИСНОВКИ

Отримані в процесі дослідження результати дозволяють вирішити важливу наукову проблему щодо забезпечення продовольчої безпеки у сучасних умовах розвитку суспільства. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Використання методологічного апарату класичної теорії політичної економії, неокейнсіанства, інституціоналізму та суб'єктно-об'єктного аналізу дозволило запропонувати теоретико-методологічний підхід до дослідження продовольчої проблеми. Зазначений підхід дав змогу окреслити продовольчу проблему через систему знань про виробництво, розподіл, обмін і споживання харчових продуктів у взаємозв'язку із рівнем та характером соціально-демографічних, технічно-економічних та організаційно-управлінських відносин економічних суб'єктів, що характеризує суб'єктно-об'єктний зв'язок на кожному етапі відтворювального процесу суспільного продукту та дозволяє визначити багатоаспектність продовольчої проблеми й інструменти її вирішення.

2. Здійснений аналіз існуючих підходів сіндініки, теорії сталого розвитку та розвитку систем дозволив запропонувати еко-соціо-економічну модель розвитку суспільства. Ця модель має чітку ієрархію складових і базується на безпеці кожної із них, визначає взаємозалежності та взаємозв'язки у кожній підсистемі. Загальна область поєднання зазначених складових утворює простір, що є еко-соціо-економічною безпекою – необхідною умовою забезпечення продовольчої безпеки. Сталий розвиток акцентує увагу на протиріччі між природою, суспільством і виробництвом, на противагу йому продовольча безпека закріплює позитивний результат розвитку суспільства, але цілі їх тотожні.

3. Запроваджено інтеграційну модель забезпечення продовольчої безпеки України, яка орієнтована на забезпеченість громадян продовольством вітчизняного виробництва та самодостатність країни й окремої людини шляхом поєднання засад автаркії з елементами динамічної та інноваційної моделей. Це дозволило спрогнозувати ВВП країни на рівні 4392,4 млрд. грн, як такого, що забезпечує безпеку харчування за умови переходу до нової моделі споживання.

4. Аналіз теоретичних основ формування продовольчої безпеки дав змогу обґрунтувати комплексний підхід, який поєднує виробничий і споживчий підходи. Це дозволяє змістити акцент з виробництва і розподілу на споживання

продовольства (його структуру), як передумову певних структурних зрушень у національній економіці (перехід на нову модель виробництва і споживання), встановити ієрархію цілей і визначити головну мету продовольчої безпеки – здорове тривале життя людини та відповідальність у забезпеченні продовольчої безпеки кожного з економічних суб'єктів.

5. Всебічне дослідження поняття «здоров'я» на основі розгляду його не тільки як біологічної та соціальної категорії, а й як економічної, стало підставою для розроблення біо-соціо-економічної моделі здоров'я, як складової еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку.

6. Проведений аналіз детермінант здоров'я вказує на значну залежність здоров'я людини від харчування. Дослідження теорії поведінки самозбереження, посткейнсіанської теорії нераціональної поведінки людини, теорії Х. Лейбенстайна, що трактують соціально-економічну обумовленість поведінки особистості, дозволило запропонувати поведінкові стратегії здоров'я для формування відповідального попиту на харчові продукти.

7. Застосування історичного та монографічного методів у процесі дослідження теорій харчування та комплексного підходу до дослідження продовольчої безпеки дало змогу розширити концепцію продовольчої безпеки такими складовими: безпека харчування – наявний і стабільний рівень харчування за науково обґрунтованим співвідношенням споживання макронутрієнтів, мікронутрієнтів, збалансованості калорійності за тваринним та рослинним походженням; економіка здоров'я, мета якої, як і мета продовольчої безпеки – зміцнення здоров'я людини. Використання інструментарію економіки здоров'я дозволяє стверджувати, що здоров'я нації є додатковим фактором економічного зростання. Підтвердженням цього є встановлена пряма залежність ВВП України від тривалості життя (обидві статі) та обернена залежність ВВП України від кількості померлих осіб.

8. Опанування сучасних теорій харчування та аналіз соціально-економічних факторів, що впливають на споживання харчових продуктів населенням України, дозволило обґрунтувати теоретико-методичний підхід, який полягає у створенні та застосуванні оптимізаційної моделі розрахунку вартості збалансованого продовольчого кошика, що в цінах 2017 р. склало 1992,92 грн на місяць на особу. Запропонована модель може стати підґрунтям для розрахунку продовольчої складової прожиткового мінімуму. Цей підхід дозволив встановити існування оберненої залежності між тривалістю життя і часткою видатків домогосподарств країни на харчові продукти та безалкогольні напої.

9. Запропоновано методичний підхід до оцінки стану продовольчої безпеки, який враховує такі ознаки продовольчої безпеки країни, як достатність, доступність, стабільність і споживання продовольства, сформовано систему показників відповідно до встановлених ознак та визначено індикатори продовольчої безпеки, зокрема індикатори, що оцінюють споживання продовольства: індикатор збалансованості енергетичної цінності (енергетична цінність споживання харчових продуктів рослинного та тваринного походження), індикатор структури харчування (співвідношення

білки:жири:вуглеводи), індикатор збалансованості харчування за мікроелементами. Цей підхід дозволив обґрунтувати пріоритети соціально-економічної політики держави на принципах самодостатності виробництва харчових продуктів і соціальної відповідальності всіх економічних суб'єктів.

10. За результатами аналізу змін виробництва основних продуктових груп із позиції забезпечення продовольчої безпеки країни для визначення стратегії розвитку галузей харчової промисловості обґрунтовано методичний підхід, який базується на побудові матриці «темп зміни обсягів виробництва / темп зміни обсягу споживання продовольчої групи». Використання цієї матриці з урахуванням показника «достатність споживання продовольчої групи» населенням країни дозволяє обґрунтувати політику держави та здійснення державних субвенцій не тільки з урахуванням тенденцій попиту і пропозиції на вітчизняному продовольчому ринку, а й за показником задоволення фізіологічної норми споживання за окремою продовольчою групою.

11. Запропоновано концептуальний підхід до диверсифікації розвитку вітчизняного аграрного сектору, який полягає у застосуванні динамічної та інноваційної складових інтеграційної моделі. Цей підхід спирається на світовий досвід впровадження сучасних агробіотехнологій і розвиток органічного виробництва харчових продуктів та зумовлює перехід до нової моделі виробництва (циркулярна економіка).

12. У дисертації сформовано теоретико-методичний підхід щодо обґрунтування розвитку виробництва харчових продуктів функціонального призначення. Визначено необхідні обсяги виробництва харчових продуктів для забезпечення харчування населення за трьома сценаріями: за умови збереження існуючого фактичного рівня споживання харчових продуктів; за умови збалансованого харчування; за традиційного типу харчування та умов споживання функціональних харчових продуктів. Встановлено, що для забезпечення харчування населення на рівні фізіологічних норм необхідно збільшити обсяги виробництва за продовольчими групами: м'ясо і м'ясопродукти – на 22,8 % за традиційним безпековим типом харчуванням, та на 16 % за функціональним безпековим типом харчування; молоко і молокопродукти – відповідно на 21,7 та 26,3 %; плоди, ягоди та виноград – на 28,6 та 5,6 %.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

Монографії:

1. Забезпечення соціально-економічного розвитку господарюючих систем в умовах транзитивної економіки: [монографія]. За загальною редакцією професора В. К. Данилко, доцента Г. М. Тарасюк. Житомир, 2010. 512 с. *(Здобувачем деталізовано формування попиту на основні агреговані групи продовольства).*

2. Продовольча безпека: сутність, стан та особливості забезпечення: [монографія]. Керівник авторського колективу І. В. Федулова. К., 2013. 467 с. *(Здобувачем визначено сутність національної продовольчої безпеки та систематизовано фактори, що впливають на її стан; визначено стан м'ясної галузі з позиції забезпечення продовольчої безпеки).*

3. Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій: [монографія]. За загальною редакцією С. В. Захаріна. К., 2014. 329 с. *(Здобувачем обґрунтовано необхідність корпоративної відповідальності у забезпеченні продовольчої безпеки)*.

4. Принципи збалансування продовольчої безпеки: [монографія]. Керівник авторського колективу І. В. Федулова. К., 2014. 380 с. *(Здобувачем досліджено сутнісне наповнення поняття «здоров'я», його концептуальні моделі з позиції досягнення мети продовольчої безпеки)*.

5. Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки: [монографія]. Керівник авторського колективу І. В. Федулова. К., 2015. 397 с. *(Здобувачем досліджено тенденції інноваційного розвитку харчової промисловості за процесовими та продуктовими інноваціями)*.

6. Кундєєва Г. О. Формування продовольчої безпеки в умовах еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку: комплексний підхід: [монографія]. Ніжин, 2015. 240 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

7. Кундєєва Г. О. Проблеми продовольчої безпеки: галузевий підхід. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2010. № 35. С. 123–127.

8. Кундєєва Г. О. Інтеграція напрямів розвитку новацій у харчовій промисловості. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Проблеми економіки та управління». 2010. № 683. С. 89–93.

9. Кундєєва Г. О. Прогнозування типу новацій в інноваційній діяльності м'ясопереробних підприємств України. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2010. Т. 2. № 4. С. 66–69.

10. Кундєєва Г. О. Вплив рівня диференціації доходів населення на вирішення продовольчої безпеки домогосподарств. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки». 2010. № 4 (8). С. 258–267.

11. **Кундєєва Г.**, Андреюк Н. Рівні продовольчої безпеки та критерії її оцінки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Серія «Економічні науки». 2010. Вип. 5–2. С. 91–97. *(Здобувачем визначено сутність продовольчої безпеки з точки зору її багаторівневості та досліджено основні критерії її оцінки)*.

12. Кундєєва Г. О. Сучасний стан та перспектив розвитку м'ясної промисловості України. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2010. Вип. 23. С. 201–207.

13. Андреюк Н. В., **Кундєєва Г. О.** Маркетинг розвитку новацій у харчовій промисловості. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2011. Вип. 26. С. 180–186. *(Здобувачем запропоновано програму реалізації інноваційного процесу на підприємствах харчової промисловості)*.

14. **Кундєєва Г. О.**, Соломка О. М. До питання соціального захисту населення України. Вісник Житомирського державного університету. Серія

«Економічні науки». 2011. № 3 (57). С. 298–301. *(Здобувачем запропоновано основні напрями удосконалення соціальної політики держави та створення ефективної гнучкої системи соціального захисту населення).*

15. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека – запорука економічної безпеки постсоціалістичних країн. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». 2011. Вип. 197. С. 94–99.

16. **Кундєєва Г.,** Соломка О. Особливості формування ринку продовольства в умовах трансформації національної економіки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2011. Вип. 5-1. С. 128–140. *(Здобувачем досліджено особливості формування продовольчого ринку у зв'язку з трансформаційними змінами в економіці країни).*

17. Кундєєва Г. О. До питань інноваційного прогнозування. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2011. Т. 1. С. 141–144.

18. **Кундєєва Г. О.,** Мартинюк Л. А. Стан та перспективи розвитку м'ясопродуктового підкомплексу АПК України. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2012. Вип. 27. Т. 2. С. 221–227. *(Здобувачем досліджено структуру м'ясопродуктового підкомплексу АПК України як складної інтеграційної системи).*

19. Кундєєва Г. А. Агробиотехнологии: решение продовольственной безопасности. Вісник Одеського національного університету. Серія «Економічні науки». 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 65–76.

20. **Кундєєва Г. О.,** Решетник Н. І., Хусаїнов Р. В. Людський капітал в контексті інноваційного розвитку економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 24. С. 38–40. *(Здобувачем запропоновано процес запровадження інноваційної моделі розвитку економіки України).*

21. Кундєєва Г. О. Инновационное развитие мясной промышленности Украины – фактор обеспечения населения мясом и мясопродуктами. Агросвіт. 2013. № 18. С. 25–29.

22. **Кундєєва Г. О.,** Римаренко М. К. Здоров'я в контексті розвитку економічної теорії. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 3(69). С. 139–142. *(Здобувачем систематизовано дефініції поняття здоров'я в контексті розвитку економічної теорії).*

23. **Кундєєва Г. О.,** Римаренко М. К. Соціально-економічний підхід до аналізу категорії «здоров'я». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 6. Ч. 4. С. 137–140. *(Здобувачем досліджено «здоров'я» як соціо-економічний фактор розвитку).*

24. **Кундєєва Г. О.,** Мартинюк Л. А. Продовольча безпека України: структурні зрушення у діяльності підприємств харчової промисловості. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2015. Вип. 2(31). С. 132–149. *(Здобувачем обґрунтовано доцільність формування стратегії структурних зрушень у діяльності підприємств харчової промисловості).*

25. Кундєєва Г. О. Інтеграційна модель забезпечення продовольчої безпеки за принципами автаркії. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». 2017. № 4. Ч. 1. С. 40–47.

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних:**

26. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека: диференціація рівнів продовольчого забезпечення країни. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2013. № 49. С. 139–145.

27. Мостенська Т. Л., **Кундєєва Г. О.** Суспільне здоров'я як об'єкт економічного дослідження. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2015. Т. 21. № 1. С. 102–111. *(Здобувачем досліджено диференціацію рівнів здоров'я як економічної складової розвитку країни).*

28. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека країни: харчова промисловість. Ефективна економіка. 2015. № 12. Режим доступу до статті: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5704>.

29. Мостенська Т. Л., **Кундєєва Г. О.** Харчування як складова продовольчої безпеки. 2016. Т. 22. № 3. С. 113–122. *(Здобувачем досліджено сутнісне співвідношення понять «продовольча безпека» та «безпека харчування»).*

30. Kundieieva G. Food safety: aim and evaluation. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2016. № 2(74). С. 129–134.

31. Кундєєва Г. Продовольча безпека: інноваційний розвиток і зміни у споживанні харчових продуктів. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2016. Вип. 42. Ч. II. С. 29–36.

32. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека і соціально-економічний розвиток країни. Сталий розвиток економіки. 2016. № 4 (33). С. 25–31.

33. **Кундєєва Г.**, Куліш О. Маркетингова стратегія розвитку зернового комплексу аграрного сектору України. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2017. Т. 23. № 4. С. 81–88. *(Здобувачем запропоновано маркетингову стратегію розвитку зернопереробних підприємств для забезпечення ефективності і конкурентоспроможності їх господарської діяльності).*

34. **Кундєєва Г. О.**, Куліш О. А. Розвиток рослинництва і економічна самодостатність України. Ефективна економіка. 2017. № 3. Режим доступу до статті: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5704>. *(Здобувачем досліджено сутність поняття «економічна самодостатність» та особливості розвитку аграрного сектору (рослинництва) у контексті економічної самодостатності країни).*

35. Кундєєва Г. О. Еко-соціо-економічна модель розвитку суспільства: продовольча безпека Економіка: реалії часу. 2017. № 6 (34). С. 60–69. Режим доступу до статті: <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No6/60.pdf>.

Статті у наукових виданнях інших держав:

36. Kundieieva G. Ernährungssicherheit: die Bildung von Arten der öffentlichen Gesundheit. Journal L'Association 1901 «SERIKE». Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. 2014. Ausgabe 5. P. 154–157.

37. Кундеева Г. А. Здоровье в контексте продовольственной безопасности. *Science and World International Scientific Journal*. 2014. № 6 (10). Vol. II. P. 94–95.

38. Кундеева Г. Обеспечение продовольственной безопасности – здоровая нация. *Humanities and Social Sciences*. 2016. № 23 (30). Vol. XXI. P. 79–94.

Статті в інших наукових виданнях:

39. Кундеева Г. О. Управління процесами у сфері продовольства. Управління суспільним розвитком: глобальні виклики та альтернативи. Серія «Громадянське суспільство». 2014. Вип. 8. С. 68–76.

40. Кундеева Г. О. М'ясна промисловість у розв'язанні проблеми продовольчої безпеки. *Агроінком*. 2013. № 7–9. С. 30–34.

41. Кундеева Г. О. Продовольча сфера України: ринок м'яса та м'ясопродуктів. Обладнання та технології харчових виробництв. 2010. Вип. 25. С. 176–183.

Тези наукових доповідей:

42. Кундеева Г. О. Шляхи подолання торговельного монополізму на ринку м'яса України. Торгівля і продовольча безпека: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Донецьк, 23–24 квітня 2010 року: тези доповіді. Донецьк, 2010. С. 118–119.

43. Кундеева Г. О. До питання продовольчого забезпечення домогосподарств. Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 19–21 травня 2011 року: тези доповіді. К., 2011. С. 157–158.

44. Кундеева Г. О. Особенности инновационного развития предприятий пищевой промышленности Украины. Инновационная модель развития экономики: Межрегиональная научно-практическая конференция с международным участием, г. Йошкар-Ола, Российская Федерация, 11–12 октября 2011 года: тезисы доклада. Йошкар-Ола, 2011. Вып. 18. С. 66–70.

45. **Kundieieva G.**, Kishenko I., Topchiy O. Essential problems of development of meat sector in agriculture in Ukraine. *European Science and Technology: International research and practice conference*, Munich, Germany, 30–31 October 2012. Waldkraburg, 2012. Vol. 1. P. 482–485. *(Здобувачем обґрунтовано вибір стратегічних напрямів забезпечення продовольчої безпеки).*

46. **Кундеева Г. А.**, Андреюк Н. В. К теории управления продовольственной безопасностью государства. Экономическая теория и хозяйственная практика: глобальные вызовы: Международная конференция, г. Санкт-Петербург, Российская Федерация, 11–12 октября 2012 года: тезисы доклада. СПб., 2012. С. 505–520. *(Здобувачем систематизовано умови досягнення продовольчої безпеки держави).*

47. Кундеева Г. А. Регулирование продовольственного рынка: рынок молока Украины. Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики: Международная научно-

практическая конференция, г. Тамбов, Российская Федерация, 23–25 октября 2012 года: тезисы доклада. Тамбов, 2012. С. 101–109.

48. Кундеева Г. А. Решение продовольственной безопасности: Украина и мировая экономика. Глобалистика – 2013: III Международный научный конгресс, г. Москва, Российская Федерация, 23–25 октября 2013 года: тезисы доклада. М., 2013. С. 517–519.

49. Кундеева Г. О. До питань державного регулювання аграрного сектору. Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Житомир, 20–21 червня 2013 року: тези доповіді. Житомир, 2013. С. 139–142.

50. Кундеева Г. А. Украина: демографический аспект продовольственной безопасности. Здоровье – основа человеческого потенциала: проблемы и пути их решения: Всероссийская научно-практическая конференция с международным участием, г. Санкт-Петербург, Российская Федерация, 21–23 ноября 2013 года: тезисы доклада. СПб., 2013. Т. 8. Ч. 1. С. 66–68.

51. **Kundieieva G.**, Shulpina N. Ukraine: implantation of agrobiotech International Colloquium Institute CEDIMES, м. Київ, 28 жовтня – 3 листопада 2013 року: тези доповіді. К., 2013. С. 59. (*Здобувачем досліджено можливість розвитку агробіотехнологій в Україні*).

52. Кундеева Г. О. Продовольча безпека: комплексний підхід. Современные инструменты экономики. Модернизация. Новые альтернативы: Международный научно-практический конгресс, г. Женева, Швейцария, 20 сентября 2013 года: тезисы доклада. Женева, 2013. Т. 2. С. 84–86.

53. Кундеева Г. А. Социально-экономический аспект продовольственной безопасности. Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем: Международная научно-практическая конференция, к 45-летию Гомельского государственного технического университета имени П. О. Сухого, г. Гомель, Республика Беларусь, 28–29 ноября 2013 года: тезисы доклада. Гомель, 2013. С. 72–75.

54. Кундеева Г. А. Новые технологии в пищевой промышленности как обеспечение продовольственной безопасности. Мировая экономика ближайшего будущего: откуда ждать инновационного рывка? Кондратьевские чтения, г. Москва, Российская Федерация, 19 ноября 2013 года: тезисы доклада. М., 2013. С. 223–226.

55. Кундеева Г. А. Социальная ответственность государства в контексте решения продовольственной безопасности. Стан і перспективи розвитку соціальної відповідальності економічних суб'єктів в сучасному світі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 21–22 листопада 2013 року: тези доповіді. Х., 2013. С. 237–241.

56. Кундеева Г. А. Инновационная трансформация мясной промышленности Украины как вектор решения продовольственной проблемы. Инновационное развитие пищевой, легкой промышленности и индустрии гостеприимства: Международная научно-практическая конференция, г. Алматы, Республика Казахстан, 17–18 октября 2013 года: тезисы доклада. Алматы, 2013. С. 106–108.

57. Кундеева Г. А. Устойчивое развитие: продовольственная безопасность. Устойчивое развитие: общество и экономика: Международная научно-практическая конференция, посвященная 290-летию Санкт-Петербургского государственного университета, г. Санкт-Петербург, Российская Федерация, 23–26 апреля 2014 года: тезисы доклада. СПб., 2014. С. 111–112.

58. Кундеева Г. О. Сучасний розвиток суспільства: продовольча безпека. Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 130-річчю Національного університету харчових технологій, м. Київ, 23–24 травня 2014 року: тези доповіді. К., 2014. С. 164–169.

59. Кундеева Г. А. Инновационное развитие пищевой промышленности как основа устойчивого развития Украины. Actual problems of development of economy and economics science: International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 70th Anniversary of the Foundation of the Institute, Tbilisi, 27–28 June 2014: proceedings. Tbilisi, 2014. P. 417–419.

60. Кундеева Г. О. Органічне виробництво – тенденція сучасного розвитку АПК України. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 19–20 листопада 2014 року: тези доповіді. К., 2015. С. 47–50.

61. Кундеева Г. О. Історичний підхід до становлення продовольчої безпеки та сталого розвитку. Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 24–25 квітня 2014 року: тези доповіді. К., 2014. С. 162–164.

62. Кундеева Г. Продовольча безпека і нутриціологія. Нові ідеї в харчовій науці – нові продукти харчової промисловості: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 130-річчю Національного університету харчових технологій, м. Київ, 13–16 жовтня 2014 року: тези доповіді. К., 2014. С. 697–698.

63. Кундеева Г. О. Продовольча безпека України: сучасні технології у харчовій промисловості. Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11 листопада 2014 року: тези доповіді. К., 2014. С. 266–268.

64. Кундеева Г. О. Впровадження ресурсозберігаючих та маловідходних технологій у харчовій промисловості – перехід на інноваційну модель розвитку. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 85-річчю кафедри економіки і права та її першому завідувачу професору М. В. Птусі, м. Київ, 18–19 листопада 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 158–160.

65. Кундеева Г. О. Формування системи оцінки продовольчої безпеки країни. Проблеми управління і економіки підприємств в сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 85-річчю від дня

народження доктора економічних наук, професора І. А. Чепурнова, м. Київ, 26–27 травня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 183–185.

66. Кундєєва Г. О. Безпека як запорука сталого розвитку. Виробничий менеджмент: історія і сьогодення. Загальне і промислове управління (1916 р.): круглий стіл з нагоди 100-річчя виходу праці Анрі Файоля, м. Київ, 25 листопада 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 117–119.

67. Кундєєва Г. О. Інноваційна складова розвитку харчової промисловості України. Економічні перспективи підприємництва в Україні: Всеукраїнська інтернет-конференція, м. Ірпінь, 27–28 жовтня 2016 року: тези доповіді. Ірпінь, Т. 1. С. 154–157.

68. **Кундєєва Г. О.,** Андреюк Н. В. Роль інвестицій у забезпеченні продовольчої безпеки. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 163–165. *(Здобувачем досліджено динаміку інвестицій у галузі харчової промисловості з позиції забезпечення продовольчої безпеки).*

69. Кундєєва Г. О. Перспективи розвитку підприємств харчової промисловості в умовах глобалізації. Проблеми управління і економіки підприємств в сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26–27 квітня 2017 року: К., 2017. С. 104–106.

70. Кундєєва Г. О. Тенденції розвитку харчової промисловості з позиції безпеки харчування. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 22–23 листопада 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 36–38.

71. Кундєєва Г. О. Доцільність використання генно-модифікованих організмів. Якість і безпека харчових продуктів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16–17 листопада 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 348–349.

АНОТАЦІЯ

Кундєєва Г. О. Забезпечення продовольчої безпеки за еко-соціо-економічною моделлю суспільного розвитку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019.

Дисертацію присвячено розробленню й удосконаленню теоретико-методологічних засад формування та забезпечення продовольчої безпеки країни, створенню інтеграційної моделі забезпечення продовольчої безпеки й обґрунтуванню пропозицій щодо її подальшого застосування.

Систематизовано періодизацію генези продовольчої проблеми з позиції розвитку суспільства та запропоновано концептуальний підхід її дослідження. Розроблено еко-соціо-економічну модель суспільного розвитку, яка визначає чітку ієрархію екологічної, соціальної та економічної складових і базується на

безпеці кожної із зазначених складових. Запропоновано інтеграційну модель забезпечення продовольчої безпеки, яка орієнтована на забезпеченість громадян продовольством вітчизняного виробництва, самодостатність країни та окремої людини. Обґрунтовано комплексний підхід до формування продовольчої безпеки, що дозволило розширити концепцію продовольчої безпеки такими складовими як безпека харчування та економіка здоров'я. Удосконалено модель здоров'я, яка враховує економічний концепт здоров'я та логічно вбудовується в еко-соціо-економічну модель розвитку суспільства.

Запропоновано методичний підхід, який базується на побудові матриці «темп зміни обсягів виробництва / темп зміни обсягу споживання продовольчої групи» та враховує показник «достатність споживання». Удосконалено систему оцінки продовольчої безпеки шляхом виокремлення ознаки «споживання продовольства» й визначено відповідні показники та індикатори. Обґрунтовано необхідність розрахунку безпекового продуктового кошика з позиції мінімізації його вартості задля подолання продовольчої бідності та зміцнення здоров'я людини. Визначено стратегічні пріоритети розвитку сільського господарства та харчової промисловості України (виробництво функціональних харчових продуктів) з позиції економічної доступності безпекового харчування та зміни моделі споживання.

Ключові слова: продовольча безпека, безпека харчування, еко-соціо-економічна модель суспільного розвитку, інтеграційна модель забезпечення продовольчої безпеки, функціональні харчові продукти.

АННОТАЦИЯ

Кундеева Г. А. Обеспечение продовольственной безопасности по эко-социо-экономической модели общественного развития. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2019.

Диссертация посвящена разработке и совершенствованию теоретико-методологических основ формирования и обеспечения продовольственной безопасности страны, созданию интеграционной модели обеспечения продовольственной безопасности и обоснованию предложений для дальнейшего применения.

Сформирована периодизация генезиса продовольственной проблемы с позиции развития общества, предложен концептуальный подход к исследованию продовольственной проблемы. Разработана эко-социо-экономическая модель общественного развития, которая определяет четкую иерархию экологической, социальной и экономической составляющих и базируется на безопасности каждой из указанных составляющих. Сформирована интеграционная модель обеспечения продовольственной безопасности, которая ориентирована на обеспеченность граждан

продовольствием отечественного производства, самодостаточность страны и отдельного человека. Обоснованно комплексный подход к формированию продовольственной безопасности, что позволило расширить концепцию продовольственной безопасности такими составляющими как безопасность питания и экономика здоровья. Усовершенствована модель здоровья, которая учитывает экономический концепт здоровья и логично встраивается в эко-социо-экономическую модель развития общества.

Предложен методический подход, основанный на построении матрицы «темпа изменения объема производства / темпа изменения объема потребления продовольственной группы» и учитывающий показатель «достаточность потребления». Усовершенствована система оценки продовольственной безопасности путем выделения составляющей «потребление продовольствия», определены соответствующие показатели и индикаторы. Обоснована необходимость расчета безопасной продуктовой корзины с позиции минимизации ее стоимости для преодоления продовольственной бедности и укрепления здоровья человека. Определены стратегические приоритеты развития сельского хозяйства и пищевой промышленности Украины (производство функциональных пищевых продуктов) с позиции экономической доступности безопасного питания и изменения модели потребления.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, безопасность питания, эко-социо-экономическая модель общественного развития, интеграционная модель обеспечения продовольственной безопасности, функциональные пищевые продукты.

ANNOTATION

Kundieieva G. O. Ensuring Food Security by the Eco-socio-economic Model of Social Development. – The Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2019.

The relevance of the research topic is determined by the effect of the unresolved problems in Ukraine: the necessity to create an effective model for ensuring food security. The purpose of this thesis is to form the theoretical, methodological and methodological principles of ensuring food security of Ukraine based on eco-socio-economic model of social development. The thesis is devoted to the development and improvement of theoretical and methodological principles of formation and provision of food security of the country, to creation of an integration model for food security ensuring, and to substantiation of proposals for its further application.

The periodization of the genesis and the peculiarities of the evolution of the food problem from the standpoint of the development of society was formed, and a conceptual approach to the study of the food problem was suggested, which expands the levels of food security by allocating the nano-scales, the safety of the individual. The eco-socio-economic model of the development of society, which has a clear

hierarchy of components and is based on the security of each of them, defines interdependencies and interconnections in each subsystem, is suggested, and the general area of combination of the said constituents forms the space that represents the eco-socio-economic safety, which is a prerequisite for ensuring food security.

The conceptual framework of the integrated model of food security, which is aimed at provision of citizens with food of domestic production, the self-sufficiency of the country and the individual, is suggested. The application of this model leads to the transition of the domestic economy to a circular type of production, a production in which the waste of one industry become the raw material of another. However, change of production model contributes to change of consumption pattern and forms responsible demand both in the market of resources and in the market of goods and services.

Author had created a comprehensive approach to the formation of food security, which focuses not only on production, distribution and exchange, but also on the consumption of food as a vital need to strengthen human health. This allowed the concept of food security to be expanded to include such ingredients as food security and the health economy.

The study of the economic essence of human health made it possible to identify health as a resource, a potential and a capital of a society, and to distinguish between the concept of «health promotion» (priority of food security and health economy) and «health care» (the priority of medicine). The bio-socio-economic model of health, which takes into account the economic concept of health and is logically embedded in the eco-socio-economic model of society's development, is substantiated. Consideration of modern determinants of health and their impact on the condition of a person had made it possible to determine the importance of nutrition for the promotion of human health. The undeniable value of health for a person and the possibility of personal strengthening of own health through balanced safe nutrition requires a change in the philosophy of education – the creation of a health-saving concept of human existence and its extension in the modern concept of lifelong learning. The existence of a differentiation of the quantitative and qualitative composition of food on the socio-economic basis led to the need to calculate the security product basket from the point of view of minimizing its cost, and the establishing the existence of an inverse relation between life expectancy and the share of expenditures of households on food products and non-alcoholic beverages led to the creation of an optimal model of consumption (type of food).

The system of assessing of food security condition was expanded by identifying the sign of food consumption, the system of indicators was developed in accordance with this feature, and indicators of food security were identified. Indicators that determine the safety of food (balance on the main macronutrients and the caloric content of the food ration on plant and animal origin) and indicators characterizing the «stability» characteristic – unemployment and inflation – are suggested. The obtained results allowed to substantiate the priorities of socio-economic policy of the state on the principles of social responsibility of all economic actors.

The methodical approach that based on the construction of the matrix «the rate of change in production volumes / the rate of change in the consumption of food group» is suggested, and the «consumption adequacy» indicator is considered, which allows to substantiate the state policy regarding the implementation of state subvention to the farmer and consumer, as well as the distribution/restriction of exports, taking into account the food independence of the country.

The strategic priorities of the agricultural development of Ukraine are defined: organic production of agricultural products and usage of genetically modified plants along with their deep processing by domestic enterprises on the basis of the dynamic and innovative component of the suggested model of food security, which contributes to solving the problems of employment, increasing rural incomes and increasing the export component of the agrarian sector of the country.

Innovative development of the country determines the branches of the fourth and fifth technological structures, which includes biotechnology, the use of the principles of which determines production of food products with improved properties – functional products. The thesis substantiates the necessity for the development of functional food products production from the standpoint of the economic availability of safe food and changing consumption patterns.

Key words: food security, food safety, eco-socio-economic model of social development, integration model of food security ensuring, functional food products.